Stenogrammid

XIII Riigikogu, VI Istungjärk, täiskogu korraline istung

Neljapäev, 07.12.2017, 10:00

Toimetatud

10:00 Istungi rakendamine
1. 10:05 Olulise tähtsusega riikliku küsimuse "Kuidas tulla toime kriisidega põllumajanduses?" arutelu

10:00 Istungi rakendamine

09:59 Aseesimees Hanno Pevkur
Head kolleegid, tere hommikust! Alustame Riigikogu täiskogu VI istungjärgu 10. töönädala neljapäevast istungit. Nüüd on kõikidel soovijatel võimalik üle anda eelnõusid ja arupärimisi. Esimesena on soovi avaldanud Jaak Madison. Palun!

10:00 Jaak Madison
Austatud istungi juhataja! Head kolleegid! Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsioon algatab karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu. Täpsemalt on tegu §-de 145, 178 ja 179 muutmisega, alaealiste vastu toime pandud seksuaalkuritegude eest ettenähtud karistuste karmistamisega. Kehtiva seaduse kohaselt on maksimaalne karistusmäär näiteks alaealise kuritarvitamise eest, pedofiilia eest, kuni kolm aastat vanglakaristust, mis teiste karistusmääradega võrreldes on kindlasti liiga leebe karistus. Meie ettepaneku kohaselt saab mitmete kuritegude eest määrata maksimaalseks karistuseks kuni 10 aastat vanglakaristust ja kuriteo mitmekordse toimepaneku korral kuni 15 aastat vanglakaristust.
Samuti on meie arvates väga suur probleem see, et, piltlikult öeldes, kui 65-aastane, vanemas eas härrasmees magab 14-aastase lapsega, siis on see kehtiva seaduse alusel aktsepteeritav, kui see toimub vabatahtlikult, mõlema poole nõusolekul. Meie arvates ei ole see kindlasti vastuvõetav ja tekitab liiga suurt ohtu lastele, kes vajavad suuremat tähelepanu ja kaitset. Seega on ka seda paragrahvi meie arvates vaja muuta. Aitäh!

10:02 Aseesimees Hanno Pevkur
Järgmisena palun Valdo Randpere!

10:02 Valdo Randpere
Lugupeetud eesistuja! Head kolleegid! Reformierakonna fraktsiooni nimel on mul üle anda seaduseelnõu, mis muudab kriminaalmenetluse seadustiku § 38^1 lõiget 2, sõnastades selle ümber. Selle asja tekkelugu on selline, et 2017. aasta septembris pöördus meie poole õiguskantsler Ülle Madise ja palus meil algatada seadusmuudatus, mis tagaks kohaliku omavalitsuse ametiisiku tahtliku süüteoga tekitatud varalise kahju sissenõudmise. Kehtivas õigusruumis on nii, et kui kohalik omavalitsus ise seda kahju sisse ei nõua, siis ei ole ka kellelgi teisel õigust seda sisse nõuda. Sellisel puhul võib olla tegu kas rumaluse või pahatahtliku kokkuleppega, igal juhul on see selgelt korruptsioonihõnguline asi. Ka õiguskantsler juhtis tähelepanu, et sellega tekitatakse olukord, kus kuriteo toimepanemine võib ennast ära tasuda. Meie ettepanek ongi, et sellistel puhkudel, kui kohalik omavalitsus ei nõua kahju tasumist, võiks seda teha prokurör, ja kui kahjutasu välja mõistetakse, siis see läheks riigi tuludesse. Aitäh!

10:04 Aseesimees Hanno Pevkur
Olen Riigikogu juhatuse nimel vastu võtnud kaks eelnõu. Loomulikult otsustab Riigikogu juhatus nende edasise menetlemise Riigikogu kodu- ja töökorra seaduse alusel. Nüüd, head kolleegid, on aeg teha

kohaloleku kontroll. Kohaloleku kontroll.
Kohaloleku kontroll
Kohalolijaks registreeris ennast 76 Riigikogu liiget, puudu on meil 25 Riigikogu liiget.

---

1. 10:05 Olulise tähtsusega riikliku küsimuse "Kuidas tulla toime kriisidega põllumajanduses?" arutelu

10:05 Aseesimees Hanno Pevkur
Head kolleegid, meil on täna päevakorras üks päevakorrapunkt, see on olulise tähtsusega riikliku küsimuse "Kuidas tulla toime kriisidega põllumajanduses?" arutelu ja selle on algatanud Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsioon. Head kolleegid, kas te saaksite natukene kuulata, mis meil siin edasi toimuma hakkab? See võib mõjutada meie tänase päeva kulgu, sellest sõltub, kui palju te saate küsida ja kui palju te saate siia pulti tulla. Kui teile on muud vestlused olulised, siis saate neid omavahel kuskil mujal pidada.
Aga EKRE fraktsiooni ettepanekul oleme tänaseks kehtestamas järgmist korda. Kõigepealt on Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsiooni liikme Mart Helme ettekanne, mis kestab kuni 10 minutit, sellele järgnevad küsimused ja vastused, mis kestavad kuni 10 minutit. Siis on Eesti Maaülikooli majandus- ja sotsiaalinstituudi professori ja maamajanduse ökonoomika valdkonna juhi Rando Värniku ettekanne, mis kestab kuni 20 minutit, küsimusteks ja vastusteks on samuti aega kuni 20 minutit. Kolmanda ettekande teeb Valgamaa Põllumeeste Liidu juht ja Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoja teraviljatoimkonna liige Kalle Kits. See kestab kuni 15 minutit ning küsimused ja vastused kestavad kuni 20 minutit. Neljas ettekanne on Tõnu Postilt, kes on Kõljala Põllumajanduse OÜ ja Saaremaa tootjate liidu juht, samuti Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoja maaelugrupi esimees. Tema ettekanne kestab kuni 15 minutit ning küsimusteks ja vastusteks on aega kuni 20 minutit. Juhin teie tähelepanu, et Riigikogu liige saab igale ettekandjale esitada kuni kaks küsimust. Pärast ettekandeid on läbirääkimised, kus sõna võivad võtta Riigikogu liikmed ning komisjonide ja fraktsioonide esindajad. On ettepanek, et kui läheb läbirääkimisteks, siis kõigepealt räägiksid fraktsioonide esindajad. Kui me selle arutelu lõpetame, siis me otsust vastu ei võta. Kui päev liigub edasi, siis on näha, kas me peame tänast istungit pikendama või mitte, selle juurde tuleme natuke hiljem tagasi. Aga Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsioon on teinud igal juhul etteruttavalt juba ettepaneku vajaduse korral istungit pikendada, kuid mitte kauem kui kella kaheni. Nii. Esimesena on palutud kõnetooli Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsiooni liige Mart Helme. Palun!

10:08 Mart Helme
Lugupeetud eesistuja! Head kolleegid, külalised ja ettekandjad! Ma ütleksin, et meie tänane arutelu "Kuidas tulla toime kriisidega põllumajanduses?" on pealkirjastatud küllaltki pretensioonikalt. Kui läheneda asjale stalinlikult, siis võib öelda, et toime saab tulla väga lihtsalt: likvideerime põllumajanduse, sest ei ole inimest – ei ole probleemi, ei ole põllumajandust – ei ole samuti probleemi ega kriisi. Aga see on loomulikult ebaõnnestunud nali. Tegelikkuses on põllumajandus see valdkond, mis ei ole tähtis mitte üksnes majanduslikult, vaid on tähtis ka sotsiaalsest aspektist ja julgeolekuaspektist vaadatuna. Aga loomulikult on ta tähtis ka majanduslikust aspektist vaadatuna. Kui me vaatame peeglisse, siis me näeme seal maarahva esindajat. Eesti rahvas on alati olnud maarahvas. See, mis on juhtunud 20. sajandi viimaste ja 21. sajandi esimeste kümnendite jooksul, on tohutu kvalitatiivne muutus meie rahvuslikus enesetunnetuses. Me oleme, võiks öelda, muutunud rahvusena suuremalt jaolt linnainimesteks.
Me ei ole võib-olla tajunud, kui tohutult pika vinnaga ja vastutusrikkad on need otsused, mida me muu hulgas langetame maaelu ja kitsamalt põllumajanduse seisukohast. Ma toon teile ühe väga lihtsa, kuid samal ajal väga mõtlemapaneva mõtte. On tõdetud, et me oleme maavanaemade ajastu lõpusirgel. Mida see tähendab? See tähendab seda, et suurem osa siin saalis viibivatest inimestest on käinud oma maal elava vanaema juures, ja kui mitte seda, siis võib-olla sõbranna või sõbra maal elava vanaema juures ja on näinud, kuidas seal värskelt korjatud marjadest keedeti värsket moosi, nad on söönud pannkooke selle värske moosiga, käinud laudas, joonud lüpsisooja piima ning näinud võib-olla ka, kuidas kanal või kukel pea maha võeti, ta ära kitkuti ja potti pandi. Nad nägid, et jõuludeks tapeti siga ja tehti kodutehtud verivorsti, verikäkki või muid kodutehtud toite. See ajastu on lõppenud või peaaegu

lõppenud ja selle lõpu on suuresti tinginud need toimunud muutused, aga ka need otsused, mille me langetasime 25–30 aastat tagasi.
Ma ei taha neid otsuseid kritiseerida. Ma ei taha algatada siin mingisugust mõttetut diskussiooni teemal, kas Eesti põllumajanduse lasi põhja Mart Laar või tegi seda keegi teine. Ma tahan tähelepanu juhtida lihtsalt sellele, et ka need otsused, mida me langetame täna ... Muide, see on russitsism: *kotorõje mõ segodnja rešajem*. Vabandust, et ma vene keelt kasutan! Aga ma juhin tähelepanu russitsismide meie keelde tulekule. Eesti keeles me peaksime ütlema "praegu". Need otsused, mis me langetame praegu, mõjutavad seda, mis juhtub 20–30 aasta pärast. Tõepoolest, sellest seisukohast on ülimalt oluline, et me ei teeks samasugust viga, nagu me tegime näiteks 1990. aastatel.
Sel ajal töötasin ma Välisministeeriumis ja olin ka suursaadik Venemaa Föderatsioonis. Siis oli lakkamatult päevakorral teema, kuidas kaotada topelttollid kauplemisel Venemaaga. See oli teema, mida arutati lõpmatuseni siin saalis, ajakirjanduses, rahvusvahelistel kohtumistel ja jumal teab kus veel. Vaadake, see oli mõttetu arutelu. Me raiskasime aega ja energiat mõttetule arutelule, sest oli teada, et Venemaa neid topelttolle ei kaota ja meil ei ole hoobasid, et sundida selles asjas Venemaad ja teisi riike, kellest paljud olid muu hulgas meie konkurendid põllumajandusvaldkonnas. See teema neid teisi riike ei huvitanud või huvitas ainult sellest seisukohast, et me ei oleks Venemaa põllumajandussaaduste turul nende konkurendid. Aga me kulutasime meeletult aega ja energiat täiesti tarbetutele väitlustele, võitlustele ja süüdistamistele. Me ei tohi praegu neid vigu korrata.
Seetõttu tahan ma ühe teesina oma väikeses sissejuhatavas sõnavõtus juhtida tähelepanu sellele, et praegu, kui me saame Euroopa Liidust põllumajandustoetusi, kui meil on võimalus leida turge ka Euroopa Liidus, peame me mõtlema juba selle peale, kuidas saab meie põllumajandus ja maaelu laiemalt – põllumajandus on maaelu selgroog – jääda ellu ka pärast Euroopa Liitu. Just-just, te kuulsite õigesti, ka pärast Euroopa Liitu. Miski ei ole igavene, ka Euroopa Liit ei ole igavene. Ma ei juhi siin tähelepanu mitte sellele, et vähenevad Euroopa Liidu põllumajandustoetused, sest need ei vähene ju õnneks järsult, meil on teatud puhverperiood, kuigi need siiski vähenevad. Kui me vaatame seda, mis maailmas praegu toimub, kui me vaatame Euroopa järjest vähenevat konkurentsivõimet maailmas, kui me vaatame tõusvaid rahvusi, riike ja turge, siis on selge, et me peame mõtlema palju kaugemale ja palju mitmekihilisemalt, kui me seda siiani oleme teinud. Meie silmis on põllumajandus muutunud üha enam majanduslikuks nähtuseks, nähtuseks, mis peab tooma sisse raha põllumajandustootjatele, põllumajandussaaduste turustajatele, inimestele, kes selles valdkonnas tööd leiavad jne. Aga see ei ole nii lihtne, sest põllumajandusel ja maaelul on palju rohkem aspekte.
Mina ütleksin, et kõige olulisem meile on meie kui maarahva säilimine, et ei läheks nii, et meid ei ole enam maarahvana üldse olemas ja juhtub see, nagu siin saalis mõned on soovitanud, et loomastunud inimesed maapiirkonnas joogugi ennast surnuks. See on niisugune stalinistlik lähenemine, et kui ei ole inimest, siis ei ole probleemi. Me ei saa kuidagigi sellise suhtumisega nõus olla, me ei saa sellega kuidagigi nõus olla. Sotsiaalsed aspektid ja meie kui maarahva kestmine on põllumajanduse ja regionaalpoliitika tuum.
Selle teine tuum on julgeolekupoliitiline. Tühja maad ei ole võimalik kaitsta isegi hoolimata kõige paremast kaitsetahtest ja tühi maa ei ole julgeolekupoliitiliselt meile ka mingisugune tagala ega puhver, kui tekivad tõsised kriisid. Siis ei olegi enam niimoodi, et lähed võtad seinast raha või torkad kaardi masinasse ja maksad oma arve kinni ning võtad kõik mis vaja poest, sest lehm lüpsab poes, siga jätab oma singid poodi jne. Ma meenutan teile – ma olen juba piisavalt küpses eas – seda, mida mina mäletan oma lapsepõlvest ja mida rääkisid mulle minu vanemad. Teise maailmasõja ajal ja rasketel aegadel selle järel sõitsid mu vanemad jalgratastega maale ja vahetasid seal riideid toidu vastu. Oli talusid ja ka kõige raskemal kolhooside moodustamise ajal oli võimalik saada kuskilt käntsakas liha, mune jne. Kas see oleks ka praegu võimalik? Vastus on väga lihtne: see ei ole praegu võimalik. Sellist julgeolekupuhvrit meil tänasel päeval ei ole. See on mõtlemiskoht. Jällegi, see on olukord, mis on tekkinud teatud otsuste langetamise tulemusena ja need otsused on langetatud teatud aeg tagasi.
Ma saan aru, et minu aeg on läbi. Ma sain teha väga põgusa ja kaugeltki mitte ammendava sissejuhatuse, kuid mul on hea meel, et meil on siin tõelised spetsialistid, kes on võimelised palju ammendavamalt valgustama kõiki neid aspekte, mis täna arutlusele tulevad. Aitäh!

10:18 Aseesimees Hanno Pevkur

Hea ettekandja, kindlasti saate oma mõtteid veel täpsustada, kui te teile esitatavatele küsimustele vastate. Esimesena küsib Laine Randjärv. Palun!

10:18 Laine Randjärv

Aitäh! Hea ettekandja, tänan selle nostalgilise ekskursi eest maavanaemade maailma! Kindlasti on ka praegu veel paljudel lastel maavanaemad olemas ja aitäh neile. Aga Eesti on osa suurest maailmast. Kindlasti ei ole need protsessid, mis siin meil toimuvad, ainulaadsed. Missugune riik võiks olla meile eeskujuks või missuguses riigis on asjad põllumajanduse valdkonnas sellised, et maavanaemad on jätkuvalt olemas? Kus suunas me võiksime liikuda? Millised on meie eeskujud? Kuidas suhtuda näiteks põllumajandustoetustesse, mida antakse liblikõieliste kasvatamiseks? Kõik kohad on koristamata oapõlde täis. Ma saan küll aru, et liblikõielised parandavad mulla boniteeti, aga kuidas suhtuda sellesse, kui põllumees ütleb, et ah, 150 000 jäi sealt saamata, olgu pealegi? Kui suured siis need toetused on ja kas need ikkagi on puudulikud?

10:19 Mart Helme

Aitäh küsimuse eest! Mis puudutab küsimuse teist poolt, siis ma arvan, et järgmised ettekandjad saavad sellele tunduvalt asjalikumalt vastata, sest tõesti, mina ei ole tegevpõllumees, olin seda küll Vene aja lõpul, aga praegu ei ole, ja ma ei ole kirjutanud kunagi ühtegi taotlust mingite eurorahade saamiseks. Ma ei teagi täpselt, millised need korrad on. Aga kui see nii on, nagu te ütlesite, siis on see lihtsalt ebanormaalne. See on minu arusaam sellest asjast. Aga Euroopa Liidus ongi väga palju ebanormaalset, nii et see ei üllata mind.
Mis puutub sellesse, missugune riik võiks olla meile eeskujuks, siis ma arvan, et mingil määral me võiksime vaadata Poola poole. Poola on aidanud oma põllumeestel püsida ree peal, Poola on väga suur põllumajandussaaduste tootja, ta ekspordib põllumajandussaadusi. Meiegi ostame väga paljusid Poola kaupu toidupoes, alates lahustuvatest suppidest ja lõpetades õuntega. Kusjuures Poolas ei ole valdav suurpõllumajandus nagu Eestis. Ma ei pane siin püsti mingit diskussiooni, mis on tasuvam, mis tagab parema kvaliteedi jne. Ma tahtsin oma sõnavõtus öelda ka seda, et kriise meie põllumajanduses minu isikliku hinnangu kohaselt aitaks vältida mitmekesisus ja seda on meil praegu liiga vähe, Poola põllumajanduses on minu arvates see mitmekesisus olemas. Aga jällegi, võib-olla keegi parematest spetsialistidest oskab seda teemat täpsemalt valgustada. Ma veel kord rõhutan, et ma tegin pigem poliitilise sissejuhatuse kui sissejuhatuse, mis valdkonda väga põhjalikult ja ammendavalt valgustab. Nii et kui küsida, missugused riigid võiksid olla meile eeskujuks, siis üks neist on kindlasti Poola. Aga ma olen käinud korduvalt ka Hiinas, muide, ja näinud seda, kui efektiivselt majandavad Hiina talupojad seal oma pisikesi-pisikesi maalapikesi. Nad ei varusta mitte ainult Hiina 1,3-miljardilist elanikkonda toiduainetega, vaid Hiina ka ekspordib toiduaineid. Nii et ilmselt on riike, kust eeskuju võtta. Need kaks ma mainisin praegu lihtsalt ära.

10:22 Aseesimees Hanno Pevkur

Heimar Lenk, palun!

10:22 Heimar Lenk

Aitäh! Lugupeetud esineja! Teie põllumajandusteema käsitlus läks väga laiaks, ikka Euroopa Liit ja rahvusvahelisus. Ma tahan küsida sanktsioonide kohta. Euroopa Liit kehtestas Venemaale sanktsioonid ja Venemaa kehtestas vastusanktsioonid. Tulemus on selline, et sel aastal – ma ei tea, kas see saal seda teabki – oli Venemaal kõikide aegade kõige suurem viljasaak ja Venemaa sai teraviljatootmises esimeseks maailmas, teisel kohal oli Euroopa Liit ja kolmandal kohal olid Ameerika Ühendriigid. Venemaa on oma põllumajanduse tänu sanktsioonidele kõvasti käima pannud. Meie loeme oma meediast, kuidas Eesti põllumees nende sanktsioonide all kannatab. Kas me peaksime kuidagi mõjutama ka seda sanktsioonipoliitikat, mida Euroopa Liit pole praegu kaotanud? Milleks kahjustada Eesti põllumeest?

10:23 Mart Helme

Eestil ei ole üldiselt oma poliitikaid, me ju teame seda kõik. See sanktsioonipoliitika, mida me viljeleme, ei ole Eesti poliitika, vaid on vasalli poliitika. Meil ei ole iseseisvat suhtumist, me ei lähtu oma rahvuslikest huvidest, vaid me lähtume sellest n-ö julgeolekuhuvist, et me peame tegema nii, nagu suured meile ütlevad, sest "muidu nad ei tule meid kaitsma". Kui suured ütlevad meile, et võtke vastu kooseluseadus – kasutan võimalust seda meelde tuletada –, siis meie võtame selle vastu, sest "muidu

nad ei tule meid kaitsma". See on nii haige mõtlemine, et ma lihtsalt ei saa sellega nõus olla.
Mis puutub sanktsioonidesse, siis ma võin tuua, muide, teise ajaloolise näite. Kui Ameerika Ühendriigid iseseisvusid, siis Ameerika Ühendriigid ei olnud suurriik, seal oli ainult 3,5 miljonit elanikku ja nad sõltusid enamiku kaubagruppide poolest täielikult Euroopa suurriikidest, Prantsusmaast, Inglismaast, aga ka Hollandist. Ameerika Ühendriigid kehtestasid Euroopa kaupadele ülikõrged tollibarjäärid. Väga lihtsa tagamõttega: et panna püsti oma konkurentsivõimeline majandus, sh tööstus. Nad saavutasid selle väga lühikese ajaga, mõnekümne aastaga, tänu sellele, et nende kaubad olid siseturul konkurentsivõimelised ja ettevõtjatel oli võimalik, võib-olla teatud mõttes kasvuhoonetingimustes, arendada välja tootmine, mis suutis Euroopa riikidele konkurentsi pakkuda. See toimus loomulikult 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi alguses. Aga ma meenutan ka neid tuliseid väitlusi, mida peeti muu hulgas siin saalis 1990. aastate algul kaitsetollide kehtestamise üle Eesti põllumajandustootjate heaks. Need jäid kehtestamata ja tulemuseks on muu hulgas maavanaemade ajastu lõpusirge. Nii et siin on, mille üle vaielda. See on just nimelt see, mida ma tahtsin rõhutada oma ettekandes: me peame mõtlema 20–30 aastat ette, sellele, mis on meie praeguste otsuste mõju 20–30 aasta pärast.
Mis puutub Venemaasse – et mitte jätta teid vastuseta –, siis jah, see on ju teada. Putin deklareeris ju üsna kohe, kui sanktsioonid kehtestati, et see aitab Venemaa põllumajandusel jalule tõusta. Aga kui nüüd sanktsioone laiemalt vaadata, siis eks nad ole teiselt poolt Vene majandust ikkagi valusalt räsinud, eelkõige rahandust ja tööstust. Nii et pilt on ambivalentsem.

10:26 Aseesimees Hanno Pevkur
Nüüd veel üks kiire küsimus ja vastus. Enn Eesmaa, palun!

10:26 Enn Eesmaa
Aitäh! Ma kindlasti tänan selle probleemipüstituse eest! Sa, Mart, ütlesid, et Eestis ei ole poliitikaid, aga me täna räägime siiski põllumajandus- ja maaelupoliitikast. Ma võtan oma küsimuses vaatluse alla ühe sellise aspekti ja loodan sinult vastust. Nagu me teame, Euroopa Liidu toetusrahastus kahaneb lähiaastatel suhteliselt kiiresti. On paar sektorit, kus see ei ole nii, nendest üks on põllumajandus ja maaelu. Teisisõnu, praegu on paras aeg mõelda tulevikule, võib-olla mitte niivõrd veel 20–30 aastat, aga 4–5 aastat ettepoole. Mida me saame teha ka siin Riigikogus, et need probleemid oleksid väiksemad või kaoksid sootuks?

10:27 Mart Helme
Probleemid ei kao kunagi sootuks. Aga aitäh selle küsimuse eest! See on tegelikult täpselt see, mida me peamegi tegema. Aga mis puutub poliitikatesse, siis selleks see diskussioon ongi algatatud, et meil oleksid oma poliitikad.
Mida me saaksime teha? On täiesti selge, et meie regionaalpoliitika tõmbub Euroopa Liidu rahastuse vähenemise tulemusena koomale. Minu isiklik seisukoht on olnud juba aastaid, et me ei saa riigina … Mida tähendab riik? Riik tähendab eelkõige loomulikult valitsust ja Riigikogu. Me ei saa riigina lihtsalt pealt vaadata, kuidas mingi raha lõpeb, ja öelda, et vaadaku need, kes toimetavad kusagil Valgamaa kolkas või Sõrve sääre tipus, ise, kuidas nad hakkama saavad. Minu seisukoht on olnud kogu aeg selline, et riik peab sellises olukorras hakkama tuumikinvestoriks, käivitavaks investoriks, kes hiljem taandub ja müüb oma osaluse kaasinvestoritele. Aga ma ei näe, et meil oleks nii palju vaba kapitali, et me saaksime ainult erainvestorite toel asjad käimas hoida.
Toome ühe näite, see ei ole küll põllumajandusest, aga see on näide, mida on väga palju nämmutatud. (Ma kohe lõpetan, et eesistuja närviliseks ei läheks.) See on Patarei vangla. Me ei näe kuskil seda investorit, kes tuleks ja kogu selle asja enda kanda võtaks. Siin on minu meelest langetatud mõistlik otsus, et hakata sellega tegelema sektsioonide kaupa. Asju tuleb vaadata realistlikult ja teha seda, mida teha saab. Praegusel juhul minu arvates riik ei saa tõmmata regionaalpoliitikast ja põllumajandusest ennast täiesti välja, vaid peab olema vajaduse korral tuumikinvestor.

10:29 Aseesimees Hanno Pevkur
Hea ettekandja, aitäh teile! Istungi juhataja pulsisagedus on jätkuvalt madal. Järgmisena palun kõnetooli Eesti Maaülikooli majandus- ja sotsiaalinstituudi professori ning maamajanduse ökonoomika valdkonna juhi Rando Värniku.

10:29 Professor Rando Värnik

Hea Riigikogu esimees! Austatud riigikogulased! Mul on tõsiselt hea meel olla siin teie ees ja rääkida äärmiselt olulisest teemast, põllumajandusest ja seal riskide juhtimisest. Eelkõneleja rääkis sellest, mis see põllumajandus on ja mida ta kätkeb. Me ju väga palju räägime põllumajanduse mõttes probleemidest, aga minu selge esimene sõnum on see, et me peaksime rohkem otsima lahendusi. Tegelikult on selleks, et lahendusteni jõuda, vaja aru saada, mida me tahame lahendada. Ma järgnevalt tutvustan teile mõningaid mõtteid riskide juhtimise kohta põllumajanduses ja räägin, mida riskide juhtimine endast tervikuna kujutab.

Olgu öeldud, et riskide juhtimine saab kindlasti alguse sellest, et ettevõtja ise peab väga palju vaeva nägema ja sõna otseses mõttes riske võtma. Tegelikult on see, et toodangu hinda mõjutavad teatud tegevused, nõudlus ja pakkumine ning tootmiskulud, selline elementaarne asi, mida üks põllumajandustootja, -ettevõtja peaks teadma, selleks et iseenda ettevõttes riske juhtida. Ehk esimene sõnum on see, et ettevõtja peab oskama ka ise neid riske juhtida.

Kindlasti on hulk selliseid teemasid, mida ettevõtja isiklikult ei saa mõjutada, ta ei saa n-ö anda suunda ega neid riske juhtida. Selleks on vaja lihtsalt neid riske võib-olla teada ja omada süsteemi. Nagu ma algul ütlesin, on oluline, et meil oleksid olemas lahendused. Igasuguse lahenduse eeldus on süsteemsus. Ma näitan teile mõningaid pilte. Riske võib tervikuna jaotada ju väga erinevatesse klassidesse. Üks pilt on selle kohta, kuidas riske on mõju alusel maailmas jaotatud. Me näeme, et kõige olulisemad riskid – need on siin punase ringiga tähistatud – on just nimelt n-ö finantsriskid, kaasa arvatud kõikvõimalikud kliimamuutustest tulenevad riskid. Need kõik haakuvad ühte- või teistpidi nii finantsriskide kui ka tegelikult tootmisriskide teemaga. Nii et neid riske, mida me kõik tajume ja mis ühiskonnas olemas on, on väga palju. On majanduslikud riskid, keskkonnariskid, sotsiaalsed riskid, geopoliitilised riskid ja lisaks muud, sellised tehnoloogilised riskid.

See tähendab seda, justkui ettevõtjad oleksid kohustatud neid riske pidevalt jälgima. Aga kindel on see, et kõiki riske ei suuda me ennustada ning me ei suuda neid selliselt vaadelda, et me suudaksime neid pidevalt juhtida. See tähendab, et meil peavad olema süsteemid ja meil peab olema informatsioon. See informatsioon peab olema äärmiselt läbipaistev, kõikehaarav, selleks et me suudaksime informatsiooni tasandilt minna riskide juhtimisega edasi. Nii et põllumajandusettevõtete omanike ülesanne on tegelikult riske juhtida. See on see esimene sõnum.

Nüüd pisut riskide tüpoloogiast. See tundub hästi triviaalne, aga tihtipeale me ei tea, mis riskid meil üldse valitsevad, kui me räägime ka põllumajandusest. Siin slaidil on välja toodud kõigepealt tootmisriskid: põuad, üleujutused, sademerohkus (need kõik on ilmastikust tulenevad riskid) ning kahjurite ja haiguste puhang (me oleme kuulnud, millist laastavat mõju on avaldanud põllumajandussektorile seakatk). Siia juurde kuuluvad ka juhtimisriskid, mis sõltuvad sellest, kui palju me juhtimisest tervikuna teame ja kuidas me suudame juhtimist organiseerida, selleks et riske ka ettevõtte sees maandada. Teiseks on tururiskid: hinnavolatiilsus, nii toodanguhindade kui ka sisendihindade märkimisväärne muutumine ja kõikumine ehk volatiilsus, valuutakursi muutused, kõik sellised muutused, mis tulenevad finantsriskist tururiski kaudu. Neid kõiki on vaja teadvustada ja küsimus on, kuidas neid osatakse juhtida ja kas on olemas instrumendid, kuidas neid juhtida. Kolmas riskide grupp on sõna otseses mõttes ärikeskkonnast tulenevad riskid: kõik seadusandlusest tulenevad muudatused, märkimisväärse mõjuga kas maksusüsteemile või ka muudele süsteemidele, ettevõtjate käitumisele ja ettevõtjate maksukoormusele, siis ka infrastruktuuririskid, näiteks see, kas läbipääsud on olemas või ei ole, ning samuti poliitilised riskid (maksumuudatused, toetused). Ma tahan öelda, et toetused on hästi olulised ja nad aitavad riske leevendada. Toetused on ikkagi ette nähtud selleks, et katta sissetulekute puuduolevat osa, mis turult jääb saamata, aga toetusi võiks kaasata rohkem ka sellesse, et neid riskijuhtimises kasutada kui riskijuhtimise vahendeid.

Nüüd mõni pilt selle kohta, et kui räägitakse ilmastikuriskist, siis oleks aru saada, millised muudatused on aset leidnud. Siin on 2014.–2017. aasta puhtalt ühe kuu sademete võrdlus. Me näeme, et eri aastatel on samades piirkondades väga suuri erinevusi ka väikeses Eestis. See tähendab, et meil peab olema informatsiooni ja igakülgset valmisolekut, selleks et asuda riske juhtima. See on puhtalt seotud ilmastikuga.

Siin on teine näide. Hästi pikk aegrida, 1960–2017, mis näitab, kuidas sisendihinnad on just viimastel aastatel märkimisväärselt muutunud. Me näeme, kuidas teatud sisendite hindade kaudu kujunevad teiste sisendite hinnad, näiteks on nafta kui kütuse hinna mõju väetiste hinnale märkimisväärne. Me näeme sellel joonisel, et aastail 2008 ja 2009 läks hästi kõrgeks kütuse hind ja sellega on kaasa tulnud

kõikide muude sisendite hinnad. See tähendab, et sisendite hindade jälgimine ja informatsioon nende kohta on äärmiselt oluline ja nende perioodide pikaaegne vaatlemine on vajalik ettevõtjatele, nendele, kes riigis seadusi teevad, ja tegelikult ka süsteemi nendele osadele, mis püüavad aidata riigis riske maandada.
Teine näide on selle kohta, kuidas väljundihinnad ehk toodanguhinnad on eri perioodidel muutunud. Me näeme, kuidas nii toorpiima kui ka nisu hind on sel perioodil märkimisväärselt muutunud. Võib vaadata lihtsalt, kui mitu eurot on see hind tonni kohta, aga kui see ümber arvutada hinnaks ühe liitri kohta või ühe kilogrammi kohta, siis on näha, et mõju ettevõtte sissetulekutele on märkimisväärne. See tähendab, veel kord, et meil peab olema informatsiooni selle kohta, mis turul toimub. Me peame teadma hindade muutusi, me peame teadma hinnatrende, et selle kaudu oleks võimalik riske juhtida. Nii et olulised on nii väljundihinnad kui ka sisendihinnad.
Millised on siis valikud, kui riskidest rääkida? Üks võimalus on see, et lihtsalt rääkida riskide vähendamisest. Need on tegevused selleks, et elimineerida riskide tekkimise võimalus. Siin on peetud silmas elementaarseid tootmisriski vähendamise teemasid. Esiteks tuleks kasutada sobivaid tehnoloogiaid, et saaks riske leevendada ettevõtte sees. Teine strateegia on riskide ülekandumine ehk me anname riskid n-ö teistele osapooltele ja nemad võtavad tasu eest vastutuse enda peale. Tegemist on sellega, et kindlustuse ja ka muude rahalise maandamise töövahenditega võiks püüda riske leevendada ning selleks oleks olemas süsteem (kindlustus ja ka riskifondid). Riskidega toimetulek on kolmas strateegia. Need on tegevused, mis aitavad toime tulla riskidest tekkinud kadudega. Siin on peetud silmas kindlasti riigi abi põllumajandusettevõtjatele, võlgade restruktureerimist ja kõiki selliseid vahendeid, mis aitavad ettevõtjal riski ilmnemisel hakkama saada.
Nüüd ma jätan mõne koha vahele ja räägin sellest, millised on aktsepteeritavad strateegiad ettevõtja mõistes, kui tahetakse riske maandada. Maaülikoolis on tehtud üks uurimistöö, kus on välja toodud, millised on konkreetsed strateegiad ja ka saadav kasu, kui soovitakse riske maandada. Üks näide selle kohta on tootmise ümberkorraldamine, siin on omad võimalused. Teiseks, säästud mustadeks päevadeks. Samamoodi, see on jällegi selline lihtne põhimõte, küsimus on selles, kas me seda alati kasutame või mitte. Kolmandaks, piisavad varud, me püüame ennustada, kui palju meil mingeid varusid vaja on ja kuidas varudega oma ettevõtte sees toime tulla. Neljandaks, juhtimis- ja turundusoskuste arendamine. Nagu ma ütlesin, juhtimisrisk on ettevõtte enda temaatika. Mida enam meil on tarku juhte, kes oskavad otsuseid vastu võtta informatsiooni tasandil, seda parem. Viiendaks, nõustamisteenused ja koolitused, kõik see, mis puudutab info levikut ja kättesaadavust, seda, kuidas me suudame anda edasi seda informatsiooni, mida ettevõtja vajab, tänapäevast tehnoloogiainformatsiooni, mis aitab ettevõtjatel riskidega hakkama saada. See on hästi oluline, mis tähendab, et meil peab olema hea nõustamissüsteem ja koolitussüsteem, mis seda toetab, et saaks ettevõtjaid ka harida.
Sellel slaidil on välja toodud, millised on uuringus osalejate arvates riskitegurid põllumajanduses. Kõige põhilisem risk, mida ettevõtjad ise on kõige rohkem välja toonud, on toodangu ja tooraine hindade kõikumine. Ehk toodangu ja tooraine hindade kõikumise tasandil tekkivad riskid on kõige olulisem temaatika, millega riskijuhtimise süsteem peab tegelema. Teiseks on välja toodud ebasoodsad ilmastikutingimused ja looduskatastroofid. Edasi tulevad muudatused põllumajandustoetuste süsteemis ehk kui mingis mõttes üks osa sissetulekutest jääb saamata, tähendab, kui muudetakse toetuste maksmise põhimõtteid, siis see on ettevõtjate arusaama järgi risk. Edasi, muutused maa rendihindades ning poliitiliste meetmete, seaduste ja regulatsioonide põhjustatud ebakindlus. Need on need probleemid, mida põllumajandusettevõtjad on ise välja toonud, kui neilt on küsitud, kuidas nemad neid riske tajuvad.
Ma alustasin oma juttu sellest, et me peaksime otsima lahendusi. Ma ei taha öelda, et see on absoluutne lahendus, aga on olemas üks dokument, mille on välja töötanud ungarlased. Eesti eksperdid on seda analüüsinud ja leidnud, et see võiks olla lähtealus, kust edasi liikuda, et riigi abiga, st nii esimese kui ka teise samba toetustega püüda koostöös riskifondidega ja kindlustusettevõtjatega leida lahendusi selleks, et kui risk on juba sõna otseses mõttes ilmnenud, õigemini, on juba tekkinud riskist põhjustatud kahju, siis kuidas selle kahjuga hakkama saada. Ungarlased on välja pakkunud sellise skeemi, nagu te siin slaidil näete. Võiks arvata, et see skeem võiks sobida ka Eesti tingimustes. Mida see eeldab? See eeldab, et meil on igakülgne informatsioon hindade, ilmastikutingimuste ja saagikuse kohta. Siin on hästi oluline märksõna koostöö, ka ühistegevus. Ühistegevuse kui meetme kaudu on võimalik ka informatsiooni levik tootjate seas. Kõik see on seotud sellega, kuidas me suudame ühiselt lahenduse ehk riskijuhtimise süsteemi välja arendada. Oluline on riigi, ettevõtjate ja kindlustusfirmade koostöö, et

lõpptulemusena võidaksid ettevõtjad.
Veel mõni slaid. Kui me vaatame neid riske, mille puhul üldse ettevõtjad peaksid pöörduma näiteks riigi poole, siis me peame endale selgeks tegema, millised on need alused, mis nõuavad riigi sekkumist. Vaatame sellelt jooniselt riski tasemeid ja finantseerimist. Esimene ja teine tase loetakse selle skeemi kohaselt normaalseks tasemeks ja sellega peaksid hakkama saama põllumajandusettevõtjad ise koos katusorganisatsioonidega, tootjaorganisatsioonidega, ka ühistegelike organisatsioonidega, püüdes ühiselt neid tootmisriske maandada. See on kõik puhtalt erasektori temaatika. Kolmandal ja neljandal tasemel ilmnevad n-ö turukõlblikud riskid ehk need riskid maandatakse riskisüsteemi abil, kindlustusettevõtjate abil ning ettevõtjate ja riigi koostöö kaudu. Otse loomulikult, ka seal on hästi oluline informatsiooni kättesaadavus, informatsiooni õigeaegsus ja asjakohasus, mis tähendab seda, kuidas see süsteem hakkab toimima siis, kui näiteks on probleemiks, et on suurem saagikadu kui 30%, või mis tehakse siis, kui saagikadu on väiksem kui 30%. See tähendab, et meil peab olema informatsiooni saakide kohta ning meil peab olema hea ja arusaadav ülevaade sellest, mis eri piirkondades toimub. Nagu te nägite, et Eestis siiski on erinevusi, mis omakorda tähendab seda, et meil peab olema informatsiooni ka väiksemate piirkondade kohta. Süsteem peab toimima. Või mida täpsemalt teha siis, kui toimub n-ö tootmisriski ehk ilmastikuriski ja ka hinnariski tõttu tulude vähenemine üle 30%? Kõik need temaatikad tuleb riigi tasandil koostöös läbi mõtiskleda, sest kui risk on ilmnenud, siis on ilmselt liiga hilja hakata lahendusi otsima. Kolmas, kõige kõrgem tase on katastroofilised riskid, see on tase 5. Siin tuleb kõne alla kriisi ohjamine. Kui juba ongi kõik see juhtunud, on olnud hinnarisk ja hinna volatiilsuse tõttu on tekkinud probleeme, ilmastik on olnud selline, nagu see on olnud, ja seetõttu on väga suured kaod tekkinud, ning võibki öelda, et on kriis, siis peab avalik sektor juba kindlasti sekkuma. Selle süsteemi on välja töötanud Euroopa Liidu teadlased. Tundub, et selline püramiid võiks tulla ka Eestis tõsisele arutlusele, et mõtiskleda läbi need etapid, kuidas selle elluviimiseni jõuda.
Me räägime erinevatest lahendustest ja sellest, mida me peame tegema. Ma olen siin toonud lihtsalt mõningad sellised kokkuvõttemõtted. Kõigepealt, jah, riskijuhtimist Eesti põllumajandussektoris on vaja teadvustada. Mida ma sellega mõtlen? Põllumajandus on selline valdkond, kus tõenäoliselt väga palju sõltub ilmastikust ja sellest, millised on hinnad. Me ei saa toodangut alati müüa sel hetkel, kui me tahaksime, ja selle all on rahalised vahendid kinni, me ei suuda seetõttu alati täita oma kohustusi, et maksta kinni oma võlgu, ega õigel ajal investeerida. Tulemuseks on see, et võib tekkida katastroof. Sellisel juhul me vajame, et oleks olemas riskijuhtimise süsteem selle olukorra ennetamiseks. Nii et me peame seda teadvustama, kõik peaksid seda teadvustama. Põllumajandustootjad peavad arvestama riskide tekkimisega. Olulised on pikaaegsed trendid tootmises ja selle ümberkujundamises, näiteks valikute tegemisel, milliseid kultuure kasvatada. Toon sellesama näite, et meil oli sel aastal herne ja oa saagikadu 60–70%. Tekib küsimus, kas seda oleks võimalik vältida. Tõenäoliselt on see mingite valikute abil võimalik. Teadlikkus kriisiga toimetulekuks peaks suurenema, nagu ma ütlesin. Riskijuhtimise süsteem põllumajandussektoris vajab väljaarendamist. Tööriistana võiks kasutada ka ÜPP teise samba vahendeid ehk ühise põllumajanduspoliitika vahendeid, selleks et riskijuhtimise tööriista kujundada. Riskijuhtimise süsteemi väljatöötamine peaks olema põllumajanduses kohustuslik, seda ei saa võtta kui vabadust, see tuleb teha kohustuseks, sest sellega me hoiame kokku ressursse.

10:50 Aseesimees Hanno Pevkur
Hea ettekandja, teie aeg on läbi. Kas te soovite veel mõne minuti? Üks minut.

10:50 Professor Rando Värnik
Riskijuhtimise süsteemi üks oluline osa on info ja selle igakülgne läbinähtavus, nagu ma juba ütlesin. Veel kord, hästi oluline on erapooletus. See, kes teeb või kuidas tehakse, peab olema läbinähtav ja erapooletu. Riskijuhtimise üheks oluliseks tööriistaks on ühistegevus. Selle kaudu on võimalik inimesi õpetada ja näidata neile valikuid. Tegelikult peaksid kõik investeeringud, mis ühiselt tehakse, olema tehtud selleks, et riske paremini juhtida. Kõige lihtsam asi, millest võiks alustada, on see, et meil oleks kokku lepitud tootmise omahinna arvutamine kõikidel tasanditel, nii et kõik sellest ühtemoodi aru saaksid ja seda oskaksid. Siis me saame riigile näidata, millised on tootmiskulud ühiku kohta, ja rakendada ka teatud riskimehhanisme. Aitäh!

10:51 Aseesimees Hanno Pevkur

Aitäh selle ettekande eest! Küsimuste vooru avab Andres Herkel. Palun!

10:51 Andres Herkel
Aitäh, härra juhataja! Austatud ettekandja, aitäh selle ülevaate eest! Te korra mainisite toetusi kui riskijuhtimise vahendit. Risk on minu meelest ka see, kui toetused lähevad ühtedele ja samadele ettevõtjatele ning kuidagi kontsentreeruvad. Tänases Postimehes on üks selline korruptsioonilõhnaga lugu ka. Euroopa Liidu määrustega, ma saan aru, püütakse ära hoida mitmekordsete toetuste saamist ja ka limiitidest kõrvalehiilimist. Seletage meile palun, kuidas teile paistab, milline on see korraldus Eestis, et tagada selles valdkonnas aus konkurents ja maandada see n-ö korruptsioonirisk, mis pole mitte alati pahatahtlik, aga lihtsalt läheb niimoodi halvasti.

10:51 Professor Rando Värnik
Tänan küsimuse eest! Ma arvan, on vaja, et toetuste osa riskijuhtimise süsteemis muutuks läbinähtavaks ja mingi osa toetustest tuleks moduleerida riskifondi, selleks et sealt õigete põhimõtete järgi saaks kas kindlustushüvitist või sissetuleku puudujäägi hüvitist. See on hästi vajalik. Kas toetus läheb alati õigesse kohta? See oli vist küsimus. Jah, lugu on nõndamoodi, et paraku on põllumajanduses tootmisstruktuur selline, et meil on vähe ettevõtteid, mis on suured ja mille käes on suhteliselt suur hulk maad. Seda ei saa ju tegelikult halvaks pidada, selle taga on tootmise konkurentsivõime. Ehk kui me ikkagi tahame maailmatasemel konkureerida, siis meil peaksid olema suuremad mastaabid, et me suudaksime mastaabi abil ühikuhinda alandada. Sellest tuleneb suurem investeerimisvajadus ja kokkuvõttes tulevad ka suuremad toetused. Kui need süsteemid on läbi nähtud ja selged, siis tegelikult ei ole ju probleemi.
Korruptsiooni ei oska ma paraku kommenteerida. Tulin alles Ukrainast. Seal me nägime, kuidas need asjad tegelikult käivad, kui me räägime korruptsioonist. Aga ma tahan öelda, et kindlasti ei ole niimoodi, et on ainult väikesed ja suured ettevõtted. Meil on ka keskmised ettevõtted. Ma arvan, et Eesti tingimustes on need kõik maaelule vajalikud. See tähendab seda. Ka meetmeid on püütud teha selliselt, et tootjad saaksid ikkagi eri meetmetest abi. Aga jah, korruptsiooniteema jätan kommenteerimata, kahjuks ma seda ei tea.

10:54 Aseesimees Hanno Pevkur
Urve Tiidus, palun!

10:54 Urve Tiidus
Aitäh, lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Põllumajanduse toimimise üks kõige olulisemaid võtmeressursse on ju maa ja selle omamine või rentimine, üldse võimalus füüsiliselt maad omada. Te eelmises vastuses natuke mainisite maaomanditeemat. Mina küsin niimoodi: milline risk seondub Eestis maaga ja selle põllumajandusele kättesaadavusega, teades seda, et maailmas on Eesti põllumajandusmaa territooriumi poolest 144. kohal? See tähendab, et seda on ikka suhteliselt vähe. Kas sellega seonduvad mingid riskid või ei?

10:54 Professor Rando Värnik
Tänan küsimuse eest! Mina lähtun sellest põhimõttest, et maa on riigi mõttes ikkagi oluline, seda peab olema, ja põllumaa on Eesti riigi jaoks suur ressurss. Tegelikult on see, et meil on põllumaad Euroopa mõistes ühe inimese kohta tunduvalt rohkem kui teistes riikides, selline väärtus, mida me peaksime hoidma. Küsimus on selles, mis me selle maaga teeme. Vastus on see, et seal tuleks toota toitu. Siit tekib jällegi küsimus, kuidas me suudame selle toodetud toidu kõik ära väärindada, selleks et maa rendihinda maksta ja maa tootlikkust tõsta, et saada ühelt hektarilt rohkem reaalset väärtust ja mitte nii palju neid toetusi kasutada. Põhimõtteliselt on sõltuvuse vähendamine toetustest oluline temaatika. See on võimalik siis, kui meil on rohkem ühistegevust ja koostööd ning kui me suudame enda kätte võtta väärtusahela juhtimise, st hakkame ise oma tooret väärindama, selleks et saada kätte rohkem raha. See on see, mida mina siin olulisena näen, n-ö väärtusahela juhtimine on võtmesõna.

10:56 Aseesimees Hanno Pevkur
Urmas Kruuse, palun!

10:56 Urmas Kruuse
Aitäh, austatud istungi juhataja! Väga auväärt professor! Te rääkisite mitmetest riskidest ja näitasite slaide selle kohta, kuidas ettevõtjad ise olid oma prioriteedid paika pannud. Kui me oleme piiratud ressursside tingimustes, siis mis oleks see esimene ja kõige suurem risk, mille vastu peaks ühiselt ennast kindlustama, kui me räägime siin ka võimalikust teise samba kaasamisest fondide loomiseks või erasektoriga koostöö tegemisest?

10:56 Professor Rando Värnik
Aitäh! Esimene selline asi, mida tootja kindlasti saab teha, on see, et tuleb enda jaoks läbi mõelda hinnariskid. Tõenäoliselt on küsimus ikkagi selles, et hinnariskist tekkiv mõju on tunduvalt suurem. Kõik need teadmised, mis on seotud futuuride ja finantstehingutega, sellega, kuidas ja mis ajal hindu lukustada, kuidas teha koostööd ühistegevuse mõttes – see on kindlasti hästi suur teema, mis koosneb omakorda alategevustest. Teine teema selle juures on tootmisrisk ja ilmastikutingimused. Kuidas panna mingisuguseid kultuure konveierisse või kuidas mõelda läbi tegutsemist, kui ei saa kõiki asju õigel ajal teha, nagu eelmisel aastal ilmastikust tulenevalt külviajad hilinesid ja seetõttu saadi ka saak hiljem kätte – kõik see tuleb hästi läbi mõelda, lähtuvalt oma võimalustest. Ehk siis teadmiste olemasolu ja teadlikkus on ka üks riskijuhtimise teema, kui me räägime tootmisriski juhtimisest n-ö ilmastikukontekstis. Aga selge on see, et see n-ö suuraktsionär on ikkagi ilm ise, teda ei saa me kuidagi ära osta.

10:57 Aseesimees Hanno Pevkur
Krista Aru, palun!

10:57 Krista Aru
Aitäh, härra juhataja! Aitäh, austatud professor! Ma küsin teilt kui maaülikooli tuntud ja armastatud õppejõult. Riskide hindamine, eelkõige aga riskidega toimetulemine nõuab väga häid teadmisi kaasaegsest põllumajandusest, selleni välja, millised üldse on võimalused tänapäeva põllumajanduses. Milliseks teie kui kogemustega õppejõud hindate meie praeguse põllumajanduskoolituse taset?

10:58 Professor Rando Värnik
Aitäh! See oli tõsiselt hea küsimus. Tegelikult ma hindan seda nii, et see ei ole väga hea. See on ka üks süsteemsuse osa ja seda süsteemsust tuleb luua nii, et me peame need teemad võtma süsteemselt üles ka koolituste puhul, õpetamisel ja õppekavades ning sealtkaudu liikuma edasi. Võiks ettevõtluse poole pealt kaasata ka praktikuid, kes tegutsevad finantsturgudel, et nad õpetaksid tudengeid ja võib-olla teisi ettevõtjaid. Sellist teadmist on kindlasti vaja rohkem, sellega ei ole hästi. Ma arvan, et see on ka meie missioon.

10:59 Aseesimees Hanno Pevkur
Rein Randver, palun!

10:59 Rein Randver
Aitäh, lugupeetud istungi juhataja! Austatud professor Rando, aitäh sulle selle huvitava ettekande eest! Minu küsimus puudutab Euroopa Liidu ühist põllumajanduspoliitikat. Me teame, et see on toiminud napilt kolm aastat, aga juba vaadatakse selle praegust versiooni üle ja oodatakse ettepanekuid. Üks sõnum on tõesti riskijuhtimine. Kuidas on sinul, sinu meeskonnal ja tootjaorganisatsioonidel olnud võimalik selgitada seda vajadust meie ametkondadele, Maaeluministeeriumile ja võib-olla ka teistele ministeeriumidele ning kuidas Eesti suudab Euroopa Liidus kaitsta põllumajanduse riskijuhtimise vajadust?

11:00 Professor Rando Värnik
Aitäh! Jällegi väga asjakohane küsimus. Minu instituudi meeskond koos koostööpartneritega on olnud kaasatud Euroopa ühise põllumajanduspoliitika tuleviku aruteludesse ja üks teema on olnud ka riskijuhtimine. Seesama püramiid, mis ma siin näitasin, on sellest raportist pärit. Ma arvan, et kõikidest riikidest, kes on mingi süsteemi loonud, on alati mõistlik midagi eeskujuks võtta. Aga ma arvan, et Eesti

riigi jaoks on vaja luua oma süsteem. Kui me mõtleme ka toetuste peale, siis näeme, et see vajab kokkulepet põllumajandusettevõtjatega. Me peame mingisuguse rahahulga panema riskijuhtimise vahenditesse, et tõsiselt hakata riske juhtima, kui need ilmnevad. See on vastus Euroopa Liidu põllumajanduspoliitika ja riskijuhtimise kohta.
Täna me räägime ju uuest finantsperioodist, mis hakkab lähenema. Kui me räägime võrdsustumisest teatud põhimõtetel, siis me peame arvestama, et me oleme tõenäoliselt varsti olukorras, kus me saame toetusi *summa summarum* ikkagi vähem. Nii et me peame mõtlema selle peale, kuidas see süsteem ehitada üles niimoodi, et need fondid, mis me tekitame, ka n-ö riskikindlustusfondid, aitaksid neid perioode üle elada, kui toetuste hulk *summa summarum* väheneb.

11:01 Aseesimees Hanno Pevkur
Peeter Ernits, palun!

11:01 Peeter Ernits
Hea juhataja, Hea ettekandja! Kui mõttekas on maade ümberhindamine, kas peaks hakkama seda tegema ja kuidas see mõjutaks Eesti põllumeest? Ma rõhutan, eelkõige Eesti põllumeest.

11:02 Professor Rando Värnik
Aitäh! Ma küsin vastu, mida see maade ümberhindamine tähendab. Kas see tähendab seda, et anda väärtuse mõttes uusi hinnanguid ja vaadata seda poolt üle? Minu vastus on see, et kui meil on põllumajandusmaa ostuhind hektari kohta 3000–3200 eurot, sõltub piirkonnast, siis tulemus on see, et iga ettevõtja, kes maad kasutab, peab arvestama maa tootlikkust. Tõenäoliselt ei oleks väga mõistlik, kui me hoiaksime väga palju maad tingimustest tulenevalt, kas või Euroopa Liidu tingimustest tulenevalt lihtsalt heas põllumajanduslikus korras, vaid mõistlik oleks vaadata, kuidas me suudaksime seda kasutada toidu tootmiseks. Järjekordne teema on see, kuidas maa tootlikkust suurendada sellega, et eksportida seda toodangut, mida me seal toodame, teistesse riikidesse. Kui me ise kõike ära ei tarbi, siis tulemuseks on see, et me peame toodangut ka välja viima. Nüüd maa hindamise teema. Küsimus selle juures on see, kellele maa kuulub. Võib-olla peaksime vaatama üle selle, kellele Eesti põllumajandusmaa kuulub. Siin on erinevaid võimalusi. See on selline tõsine teema.

11:03 Aseesimees Hanno Pevkur
Martin Helme, palun!

11:03 Martin Helme
Aitäh, lugupeetud asespiiker! Hea ettekandja, tänan väga detailirohke ja põhjaliku ettekande eest! Mul on selle ettekande kohta kaks küsimust, mis puudutavad riske. Tabelis "Riskide maandamise meetmed Eesti põllumajandusettevõtetes" panevad ettevõtjad ise kõige viimasele kohale tegevuse mitmekesistamise. Ma olen rääkinud ettevõtjatega, kes viimaste kriiside valguses on öelnud, et tegelemine mitme alaga korraga suurendab võimalust, et midagi läheb nässu, ja siis läheb kogu üritus nässu. See on täpselt vastupidine sellele, mis on teie soovitus või arvamus. Teine teema on see, et tabelis, kus on kirjas hinnangud riskitegurite olulisusele, on tööjõupuudus üsna tagaotsas. Minu meelest on see silmatorkav, sest tööjõupuudusest põllumajanduses räägitakse palju, aga kui me räägime riskidest, siis tööjõud iseenesest on üks kõige stabiilsemaid faktoreid üldse kogu selles äritegemises. Kas te saaksite neid kahte teemat natukene pikemalt kommenteerida?

11:04 Professor Rando Värnik
Aitäh! Esimene lühikene vastus on selline: see magistritöö, millele ma viitan, on tehtud küll aastal 2015, aga andmed on natukene varasemast perioodist. Nüüd oleks kindlasti vaja teha uus uurimus, sest keskkond on muutunud. Praegu on see probleem tõsine, et meil ei jätku tööjõudu, ettevõtjad otsivad lahendusi tehnoloogia abil ja nad otsivad ka võimalusi tuua töötajaid välismaalt, selleks et tööjõuprobleemi lahendada. See tähendab, et tingimused on kindlasti muutunud. Mitmekesisuse kohta ütlen ma niimoodi, et mitmekesistamine on mõistlik, kui me teame piisavalt, mis toimub selle mitmekesistamise sees, ehk millised on näiteks hinnad, tootmisriskid ja võimalused toodangu müügiks ning kuidas neid riske maandada. Mõistlik talupojatarkus on võtmesõna.

11:05 Aseesimees Hanno Pevkur
Monika Haukanõmm, palun!

11:05 Monika Haukanõmm
Aitäh, härra juhataja! Lugupeetud ettekandja, kõigepealt suur tänu ettekande eest! Loomulikult on meil Eestis maad vähe ja seda tuleb kasutada võimalikult targalt ja mõistlikult, et iga hektar saaks ära kasutatud. Järgmine valik on see, kas toetustega ja süsteemide kaudu toetada pigem suurettevõtlust või liikuda rohkem väikeettevõtluse või väiketalupidamise poole, mis tagaks võib-olla paremini mitmekesisust. Eks sellest sõltu ka see, kuidas me saame neid riske maandada. Minu küsimus ongi riskifondide või ka kindlustussüsteemide kohta. Meil on nendest räägitud, ma arvan, juba 1990-ndatest alates, aga meil ei ole neid mingil põhjusel tekkinud. Eks põhjusi võib siin olla mitmeid. Minu küsimus puudutabki seda, mis need põhjused on, miks meil neid fonde tekkinud ei ole. Kas sellepärast, et põllumajandustootjad tahavad raha otse kätte saada ja pigem ei ole valmis sinna panustama? Kas me vajame mingeid üleeuroopalisi suuri kindlustusfirmasid? Mille taha see on jäänud, et meil seda kõike endiselt ei ole?

11:06 Professor Rando Värnik
Ma arvan, et Eesti väiksus on siin natuke probleem küll. Kindlustusfirmad, kes eraturul toimetavad, ei ole nii väga huvitatud sellest, et väiksemate juhtumitega tegelda, sest sealt ei teki kasumlikkust. Lahendus on kindlasti see, kui üleeuroopaliste kindlustusfirmadega rahvusvahelisel tasandil koostööd teha. Kuidas see kõik õnnestub, see on omaette küsimus, aga me peame rahvusvahelist koostööd arendama. Tegelikult on asja teine pool ikkagi see, et kui hakata n-ö riske juhtima, siis riskikindlustusfirmad tahavad, enne kui nad sellega tegelema hakkavad, et oleks olemas süsteem. Meil on olemas süsteem saagikuste kohta ja trendide kohta, me saame neid vaadata ja võrrelda ning seetõttu saame öelda, et näiteks saagikadu või tulude kadu on 30%, ja siis saab sekkuda. Samamoodi peaks ka riik teadma, mis hetkel ta peaks koos kindlustusfirmaga sekkuma, selleks et riske maandada. Nii et väiksus on kindlasti probleem, aga ma arvan, et sellest tuleb kuidagi üle saada, sest et ilma kindlustusfirmade abita me vist päris hakkama ei saa.

11:08 Aseesimees Hanno Pevkur
Toomas Paur, palun!

11:08 Toomas Paur
Aitäh, hea juhataja! Austatud ettekandja, tänan hea ettekande eest! Kas maaülikool tegeleb teravilja sügavtöötlemisega, seal sisalduva valgu väärindamisega?

11:08 Professor Rando Värnik
Aitäh! Ma tean, et meil alles avati toidulabor ja me hakkame toidu väärindamise temaatikaga järjest rohkem tegelema. Aga konkreetsele küsimusele vastan, et ma peaksin selle täpselt järele uurima. See on väga spetsiifiline küsimus. Ma saan selle välja uurida ja teada anda.

11:08 Aseesimees Hanno Pevkur
Krista Aru, teine küsimus, palun!

11:08 Krista Aru
Aitäh, härra juhataja! Austatud ettekandja! Minu eelmine küsimus puudutas põllumajandusharidust ja õppetööd. Aga nüüd ma küsin põllumajandusteaduste kohta. Ma mäletan veel oma eelmisest töökohast evalveerimisraporteid, mis olid põllumajandusteaduste hindamisel küllaltki kriitilised ja tõid esile väga palju probleemkohti. Milline on meie põllumajandusteaduste olukord praegu ning kas riik keskvalitsuse ja ka haridus- ja teaduspoliitika kaudu on suutnud põllumajandusteadusi piisavalt toetada?

11:09 Professor Rando Värnik

Aitäh! Jälle väga hea küsimus. Mida ma võin öelda? Ütlen seda, et kogu Eesti teaduse suur probleem on projektipõhisus. Ka baasfinantseerimine on ikkagi projektipõhine. Meil on vaja sellist süsteemi, et näiteks kui on vastutusvaldkond, siis on vaja anda sinna konkreetne raha ja määrata kindlaks vastutus. Vastutust saab võtta siis, kui on olemas inimesed ja on olemas raha. Nii lihtne see ongi. Kui me teeme sellise süsteemi, et täna on ja homme ei ole, siis see ei ole elujõuline. Meil on vaja jätkusuutlikku süsteemi ehk peab läbi mõtlema, mis on need valdkonnad, mida me vajame, ja neid tugevdama. Ma võin öelda, et meil on ju Teadus- ja Arendusnõukogu, meil on Maaeluministeeriumi kaudu olemas meetmed, maaelu arengukavas on olemas ka muud meetmed n-ö koolituse ja ettevõtjatega koostöö jaoks. Ma ise juhin ühte programmi, see on ühistegevuse teadmussiirde programm. See on minu arvates väga oluline, see aitab ühistegevuslikku mõttelaadi edasi viia. Aga need programmid võiksid olla omavahel seotud, vähem kattuda ja tuleks läbi mõelda ka see, mis saab pärast neid programme ja kõiki neid tegevusi, kuidas tekitada elujõulisust, kui need programmid läbi saavad. Sellega ei ole kindlasti hästi.

11:10 Aseesimees Hanno Pevkur
Nüüd hästi kiire küsimus Arto Aasalt ja kiire vastus.

11:10 Arto Aas
Aitäh! Ma väljendan muret, et kui enamik Eesti poliitikuid põllumajandusest räägivad, siis nad räägivad ikkagi toetustest ja subsiidiumidest, sellest kõigest, mida riik peab maksumaksjate raha abil tegema. Konkurents, areng ja uued turud vajuvad tagaplaanile. Meie sõltuvus eurotoetustest on muutunud väga massiivseks. Kuidas teie teadlasena seda näete, kas tõepoolest on toetuste ja subsiidiumide osa Eesti põllumajanduses nii oluline, kuigi me vähemalt kümme aastat tagasi olime veendunud, et Eesti põllumees on nii konkurentsivõimeline ja tugev, et ta saaks tegelikult ka ilma hakkama?

11:11 Professor Rando Värnik
Aitäh! Kiire vastus on see, et mina õpetan tudengeid selles vaimus, et me ei tohi toetustest sõltuda. Konkurentsivõime peab ise turul tekkima ja me peame arvestama, et toetused võivad olla ajutised. Aga seni, kuni teistes riikides toetusi makstakse ja me oleme samasuguses konkurentsikeskkonnas, siis me peame neid maksma. Nii ongi. Neid toetusi tuleb võtta sissetuleku ühe osana, sest see on n-ö tulu puudujääk, mis jääb turult saamata, muidu oleks lihtsalt toit kallim. See on kompleksne teema. Ma arvan, et mitmed ettevõtjad mitmes valdkonnas on juba konkurentsivõimelised, aga toetusi on siiski vaja, selleks et säilitada konkurentsivõimet investeeringute mõttes, selleks et uut tehnoloogiat saada ja olla ka rahvusvahelise konkurentsi mõttes jätkusuutlik.

11:12 Aseesimees Hanno Pevkur
Austatud professor, tänan! Rohkem teile kahjuks küsimusi esitada ei saa. Läheme edasi kolmanda ettekandega. Valgamaa Põllumeeste Liidu juht ja Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoja teraviljatoimkonna liige Kalle Kits, palun!

11:13 Valgamaa Põllumeeste Liidu juht Kalle Kits
Lugupeetud eesistuja! Lugupeetud Riigikogu! Lugupeetud külalised! Räägime siis taimekasvatuse õppetundidest riskijuhtimisel. Ma räägin natuke endast, sellest, et 21. sajandil on taimekasvatussektor saanud päris huvitavaid õppetunde, ja siis vaatame, mis võimalused meil tulevikus on.
Kõigepealt minust endast. Olen Kalle Kits, viiendat põlve talupoeg Sangaste lähistelt Tagulast. Reformid on Sangaste mõisasüdame ja selle lähipiirkonna lahku löönud, seal on erinevad vallad. Aga rakutasandil olen seotud Eesti ilmselt ühe kõige innovaatilisema põllumehe Friedrich Georg Magnus von Bergiga. 1993. aastal lõpetasin Eesti Põllumajandusülikooli põllumajanduse mehhaniseerimise eriala ja samast aastast olen tegev Mudasilla talus. Tänaseks on 25 saaki põllult koristatud. Esimesed kümmekond aastat tegelesin piimakarjaga, vahepealsed aastad olin europõllumees ja viimased kümmekond aastat olen tegelnud taimekasvatusega *circa* 500 hektaril. 2016. aasta märtsist olen Valgamaa Põllumeeste Liidu juhatuse esimees ja sama aasta sügisest kaubanduskoja teraviljatoimkonna liige.
Õppetunnid on järgmised. Viimased kümmekond aastat on Eesti taimekasvatussektor tänu Euroopa Liidu toetustele teinud läbi päris muljet avaldava arengu. On soetatud uus tehnika ja uus tehnoloogia,

on rajatud uued viljelussüsteemid. Investeerides tehnikasse ja põllumaasse on tootjad saanud enamasti kaela päris suured laenukohustused, samuti kasutatakse üsna palju käibekrediiti. Nii lühikese ajaga võlast vabaks lihtsalt ei saa, nagu näha, kui võrrelda ka Euroopa kolleegidega. Teraviljasektoris toodame praegu poole rohkem, kui ise tarbime, ja päris suur kogus saaki läheb eksporti. Siin on nüüd üks väike skeem selle kohta, mismoodi turg toimib. (Näitab slaidi.) Meie jaoks on kõige tähtsam ikka see härra turg, börs, kus tehakse hinnad. Aga ma juhin tähelepanu, et sellel slaidil on põllumees kõige all. See on põhjusega nii, sest põllumees on see, kes võtab kõik riskid enda kanda. Põllumehel on partnerid sisendite ja väljundite puhul ning enamasti on need teiste Euroopa riikide ühistute äriühingud. Me oleme nagu oravad rattas. Aga siin slaidil on ka sellised helesinised mullikesed, millest ma räägin natukene hiljem.
2016. ja 2017. aasta on taimekasvatussektorile olnud päris huvitavad. 2016. aastal oli 40 päeva külvijärgset põuda, tulemuseks oli see, et tahtsid saada viis tonni, aga said kaks ja pool tonni ning tasumata arved kuhjusid. 2017. aastal oli hiline kevad, seetõttu ka hilinenud saagikoristus ning märg koristusperiood ja suured kuivatuskulud. Öeldakse, et 15% olevat koristamata, minul endal on koristamata 20%. Võrdleme nende kahe aasta koristamata pinda. Kui 2016. aastal jäi *circa* 50% koristamata – taandame siin selle, et saak oli poole väiksem –, siis on ju isegi progressi. Aga kui ikka 20% või 15% jääb koristamata, ega siis võlgu nii kiiresti tagasi ei maksa.
Nüüd toon enda näite. 70 päeva oli koristusperiood. Kombain läks mul põldu 17. augustil ja koristus lõppes 29. oktoobril. Kombain oli põllul 31 päeva. Jah, päris palju oli sellel ajal aega tegelda muude asjadega, ma näiteks mängisin, lugesin, mõtisklesin. Ma lugesin uue ÜPP raames just seda, mida on Euroopas riskijuhtimisest räägitud. Aga lemmikmänguks kujunes mul sihuke mäng nagu "Tsirkus". Selle mängimine aitas eemalduda saagikoristuse reaalsusest, võimaldas lasta lennata loovusel ja mängulisusel. Kui mitmed päevad olid mängitud, siis hakkas see mäng mulle meenutama täielikku reaalsust, seda, mis meie elus toimub. Hakkas meenuma ka aasta 2016. See mäng meenutabki taimekasvatushooaega, iga tagasilangus mängus on nagu mingi tõrge taimede kasvuperioodil, näiteks põud, rahe, liiga palju sademeid. Aga taimekasvatus on selline eriline tegevusharu, kus vigu saab parandada alles järgmisel hooajal, aga mängu võib lõpetada ja jälle uuesti alustada. See on mäng, kus puudub riskijuhtimine.
Siis meenus mulle veel, et me oleme Euroopa eesistujariik ja riskijuhtimine on meile väga südamelähedaseks teemaks saanud. Mulle meenus ka niisugune sõna nagu "kultuur" ja siis ma hakkasingi neid asju kokku viima. Meil on midagi puudu, riskijuhtimine on puudu. Kui nüüd mängudest edasi rääkida, näiteks pokkerist, siis see ei ole õnnemäng, see on oskusmäng, kus on kolm väga olulist tegurit, mida mängur peab arvestama: enesejuhtimine, strateegia ja rahajuhtimine.
Nüüd olemegi jõudnud riski juurde. Joseph Stiglitz on väga ilusasti öelnud, et risk on nagu armastus: kõik me teame, mis see on, aga me ei tea, kuidas seda defineerida.
Nüüd me jõuame riskijuhtimiseni. Teraviljaturg on globaalne, seal on teatud reeglid ja see nõuab teatud oskusi. Aga mulle isiklikult tundub, et ma nagu mängin ja olen nagu mingi mängur. Kui me lisame siia riskijuhtimise oskuse, siis on tegemist juba tõsisema lähenemisega globaalsel turul tegutsemisele. Kas tegutseda turumajanduses või plaanimajanduses? Eelmine esineja näitas siin riskipüramiidi. Ma seda uuesti esitama ei hakka, aga mina lähtun sellest, et kaks kõige alumist tasandit ehk erasektor saab päris palju muuta. Me saame hakata tegutsema, kas või kohe.
Taimekasvatussektoril ongi päris huvitavad võimalused, meile tuleb iga päev SMS-e hinnapakkumisega ja kas võtad või jätad. Sisuliselt saame me juba täna uut saaki ette müüa. Sellega me saavutamegi hinnastabiilsuse. Siin on kolm olulist komponenti, mida peab teadma. Natukene on vaja abi, et alustada, on vaja korralikku turuinformatsiooni ja siis on vaja *hedge*-vahendeid, kusjuures kokkuostjad on selle probleemi päris edukalt lahendanud. Ma ei oska öelda, kui paljud põllumehed seda kasutavad, aga see on päris populaarne.
Kui minna edasi börsi kaudu tegutsemisega, siis nüüd tuleb kasutada sõna "futuur". Seda küsimust saame samamoodi kolmeastmeliselt lahendada. Maakleriteenused on Eestis täitsa olemas, aga juhendamise täispaketti ja haridust meil ei ole. Siin on üks näide, kuidas selle aasta jooksul on börsil liikunud toidunisu hind. Need, kes hinna talvel või suvel fikseerisid, on päris hea hinna saanud, aga ma ei tea, kui lõbusad on need, kes selle koristusperioodi jätsid.
Nüüd mõned järeldused ka. See riskijuhtimise teema on meil, jah, nagu pealkirjana palju kajastamist leidnud. Meil toimus siin Euroopa põllumajandusministrite ja kalandusministrite kohtumine ning ma lugesin seal taustteavet, mida eesti keeles ei ole. Seal olid välja toodud sellised valupunktid, et

põllumajandussektori kasutamine koostöö loomisel ei ole olnud rahuldav ja see tuleks muuta atraktiivsemaks. Mul on selle kohta hea näide. Olen poolteist aastat olnud Valgamaa Põllumeeste Liidu juht. Meil on toimunud noorenemine, aga me oleme tundmatud, keegi meiega eriti suhelda ei taha. Teiseks on vaja laialdaselt rakendada avaliku ja erasektori partnerlust. Kolmandaks, me vajame riskijuhtimise instrumente, mis pakuvad terviklikke lahendusi riskide juhtimiseks, sh ennetamine, reageerimine ja planeerimine. Neljandaks, riskijuhtimine vajab praeguse nõuandesüsteemi (?) arendamist, et aidata põllumajandustootjatel pidevalt kasvavat teavet analüüsida ja teha teadlikke valikuid. See küsimärk ei ole seal asjata. Aga seda teemat ei ole meil täna aega arutada.
Mis ma lõpetuseks tahan öelda? Taimekasvatussektor on olnud väga lootusrikas tuleviku suhtes, meil on kõrge valulävi, aga ma ei oska öelda, kui kaua me suudame kannatada. Kahte aastat finantsilist paastu on olnud psühholoogiliselt väga raske üle elada. Ainult üksteist kuulates ja koostööd tehes loome uusi väärtusi. Siin lõpus on mul kirjas viited, mis allikaid ma olen kasutanud. Tänan kuulamast!

11:26 Aseesimees Hanno Pevkur
Hea ettekandja, teile on Riigikogu liikmetel küsimusi. Küsimuste vooru avab Urmas Kruuse. Palun!

11:26 Urmas Kruuse
Aitäh, austatud istungi juhataja! Väga auväärt ettekandja! Üldiselt on põllumeeste hulgas levinud arusaam, et teraviljakasvatajad on oma tegemistes olnud üsna innovaatilised, kaasa arvatud ühistegevuses ja riskide maandamises. On olnud lootus, et võib-olla nemad on esimesed, kes üleriigilises mastaabis suudavad ellu viia ka riskifondi põhimõtte, et hinnavolatiilsustega paremini hakkama saada. Kas see on nii või on see lihtsalt üks järjekordne diskussioon, mis sumbub?

11:26 Valgamaa Põllumeeste Liidu juht Kalle Kits
Ei, see on tõesti nii, et teraviljasektor on börsiga kõige tihedamalt seotud. Kuigi Euroopa on minemas börsiteed, ei ole praegu kahjuks piimanduses või lihasektoris selliseid atraktiivseid instrumente, mida saaks kasutada. Aga mina rõhutaksin seda, et põllumehed on väga innovatiivsed tehnikasse investeerimisel, kuid riskijuhtimises on nad suhteliselt tagasihoidlikud. Nad peaksid seda kindlasti tõsisemalt võtma.

11:27 Aseesimees Hanno Pevkur
Rein Randver, palun!

11:27 Rein Randver
Aitäh, lugupeetud istungi juhataja! Ma võin öelda sulle, Kalle, aitäh! Me elame naaberkülades ja sinu tegemised lähevad mulle alati korda. Aga minu küsimus puudutab geneetiliselt muundatud organisme. Me teame, et Euroopa Liidus on see teema reguleeritud direktiivide ja määrustega, Eestis tegelevad sellega kolm ministeeriumi. Eks eesmärk ole ju võidelda taimekahjuritega ja võib-olla on võimalik saavutada ka seda, et tootehinnad oleksid teistsugused. Kuidas sina ja sinuga seotud tootjaorganisatsioonid suhtuvad sellesse teemasse – Eesti ja GMO?

11:28 Valgamaa Põllumeeste Liidu juht Kalle Kits
Tänan väga hea ja aktuaalse küsimuse eest! Ma ei tea, teisipäeval oli vist maaelukomisjonis arutelu. Ma ei tea, millest seal räägiti. Aga põllumehed igatahes tahavad seda GMO-teema jätkamist, mitte keelustamist. Siin ongi nüüd läbirääkimiste koht. Rohkem ei oska ma selle kohta rääkida.

11:28 Aseesimees Hanno Pevkur
Urve Tiidus, palun!

11:28 Urve Tiidus
Aitäh, lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Kuna te olete suhteliselt noor mees, aga selle valdkonnaga ju väga sisuliselt kursis, siis ma küsin teie käest niisugust asja. Kui teie käes oleks vägi ja

võim üksinda midagi muuta, siis mida te selles põllumajanduse tähtsas majandusosas muudaksite? Te nimetasite siin küll, et on vaja riskijuhtimise instrumente jne, aga võtke seda nagu natuke isiklikumal tasandil.

11:29 Valgamaa Põllumeeste Liidu juht Kalle Kits
Aitäh väga hea küsimuse eest! Ma alustan sellestsamast mentaalse maailma muutmisest. Põllumees peab aru saama, et tema on seal kõige all, tema on see, kes võtab kõik need riskid, ta peab nendest aru saama, ta peab oskama neid juhtida. Kuigi neid riske on väga palju, aga seesama hinnavolatiilsus on oluline komponent ja seda on väga kerge hallata. Rootslased on teinud ühe küsitluse. Selgus, et hinnavolatiilsus on 74% ja 26% on saagivolatiilsus või saagi erinevus aastati. Siit on näha, mis suunas põllumees peab liikuma. Ei saa alati loota sellele, et saab tulla jälle toetusi küsima.

11:30 Aseesimees Hanno Pevkur
Krista Aru, palun!

11:30 Krista Aru
Aitäh, härra juhataja! Austatud ettekandja! Te nimetasite oma ettekandes ka ühistegevust. Mis seisus teie meelest, teie isikliku hinnangu järgi on tänases Eestis põllumeeste ühistegevus, eriti teraviljasektoris?

11:30 Valgamaa Põllumeeste Liidu juht Kalle Kits
Aitäh küsimuse eest! Ma ühistegevust eriti ei puudutanud, aga põllumajanduses on päris palju sektoreid. Mõnes sektoris jäävad need ühistegevuse asjad, ma arvan, isiksuste taha. Teraviljasektor on selles suhtes natukene rohkem edasi arenenud, aga alati saab teha paremini. Suund ongi see, et me peame saama tugevad keskühistud, kuhu väikesed ühistud hakkaksid koonduma.

11:31 Aseesimees Hanno Pevkur
Toomas Paur, palun!

11:31 Toomas Paur
Aitäh, austatud juhataja! Hea ettekandja, tänu ettekande eest! Kas te olete mõelnud, kuidas teraviljatootjad ilma PRIA-ta hakkama saaksid?

11:31 Valgamaa Põllumeeste Liidu juht Kalle Kits
Aitäh küsimuse eest! Nad saavad hakkama. Ma ka täna lähtun sellest, et kasum tuleb saada põllult, mitte toetustest. Toetused on praegu lihtsalt abivahend edasiminemiseks, kui sul on kaelas suured kohustused, laenud ja liisingud.

11:32 Aseesimees Hanno Pevkur
Rein Randver, teine küsimus, palun!

11:32 Rein Randver
Aitäh, lugupeetud juhataja! Hea ettekandja! Ma täpsustan oma esimest küsimust. Kas sina ja teraviljatootjad Eestis toetavad GMO-vaba Eestit?

11:32 Valgamaa Põllumeeste Liidu juht Kalle Kits
Aitäh küsimuse eest! Ilmselt ei toeta.

11:33 Aseesimees Hanno Pevkur
Peeter Ernits, palun!

11:33 Peeter Ernits
Hea juhataja! Hea ettekandja! Küsin kolleeg Randveri algatatud teema jätkuks. Mina olin sellel teisipäevasel ühisistungil. Põllumehed olid seal vait, keegi ei öelnud, nagu teie siin praegu, midagi otse

välja. Aga minu küsimus on, et miks te GMO-sid pooldate, mis põhjusel. Teiseks, mis sortidest juttu on? Kas te unistate maisisordist või äkki sellest kartulist, mis paar aastat meie põldudel oli, või rapsist või on teil mõned muud eelistused?

11:33 Valgamaa Põllumeeste Liidu juht Kalle Kits
Aitäh küsimuse eest! Selles valdkonnas olen ma suht võhik. Aga kas debatti edasi viia või seda kohe toetada? Jah, nõuti, et teeme Eesti GMO-vabaks. Mina isiklikult seda ei toeta.

11:34 Aseesimees Hanno Pevkur
Raivo Põldaru, palun!

11:34 Raivo Põldaru
Aitäh, hea eesistuja! Hea ettekandja, nädalapäevad tagasi selgus, et Eestis on keskmine töötasu tõusnud ja ainukene sektor, kus see on langenud, on põllumajandus. Küsimus tööjõu kohta: mida te arvate, kas olukord on tõepoolest selline, et põllumajandustootjatel ei jätku tööjõudu ja vaja on seda väljastpoolt sisse tuua? Võib-olla mõtisklete veidikene sellel teemal.

11:34 Valgamaa Põllumeeste Liidu juht Kalle Kits
Tänan küsimuse eest! Pigem tekib probleem lähiaastatel, kui vanem töötajaskond hakkab pensionile jääma, sest ega noored eriti sellesse sektorisse tööle tulla ei taha. Ja kui kohalikud inimesed meil tööd teha ei taha, siis tuleb see tööjõud ju kuskilt mujalt sisse tuua. Kuigi taimekasvatussektor on võrdlemisi vähe töömahukas, pigem puudutab see loomakasvatust. Loomakasvatusettevõtted lähevadki lüpsirobotite teed, nad püüavad võimalikult palju masinatega ära teha.

11:35 Aseesimees Hanno Pevkur
Mart Helme, palun!

11:35 Mart Helme
Aitäh, härra eesistuja! Lugupeetud ettekandja! Mainisite, et psühholoogiliselt on viimase kahe aasta jooksul väga raske olnud. Kas finantsiliselt on siis kerge olnud?

11:36 Valgamaa Põllumeeste Liidu juht Kalle Kits
Aitäh hea küsimuse eest! Sel aastal on psühholoogiliselt juba palju lihtsam, eelmisel aastal oli väga raske. Kui eelmisel aastal oli ka finantsiliselt väga raske, siis sel aastal on finantsiliselt juba parem. Kui eelmisel aastal pidi muudest vahenditest abi leidma, et leib lauale saada, siis tänavu on see põllult tulnud.

11:36 Aseesimees Hanno Pevkur
Hea ettekandja! Riigikogu liikmetel teile rohkem küsimusi ei ole. Ma tänan teid! Viimase ettekande teeb Kõljala Põllumajanduse OÜ juht, Saaremaa tootjate liidu juht ja Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoja maaelugrupi esimees Tõnu Post. Palun!

11:37 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
Austatud Riigikogu juhataja! Lugupeetud rahvasaadikud! Mind paluti täna tulla siia teile tutvustama Eesti piimatootmise olukorda. Nii nagu lugupeetud eelkõneleja ütles – minu hinnangul on see tõsi –, põllumajandus on maaelu selgroog. Mitte midagi ei ole teha, kui ei ole põllumajandust, siis maapiirkonnad on tegelikult suhteliselt elutud, aga kui põllumajandus on olemas, siis võib sinna juurde midagi muudki tekkida.
Räägin mõne sõnaga endast. Olen lõpetanud Eesti Põllumajanduse Akadeemia veterinaariateaduskonna. Oma igapäevast tööd teen, nagu mainiti, Saaremaal, juhtides Kõljala Põllumajanduse OÜ-d. Ütlen geograafiliseks täpsustuseks, et minu töö- ja elupiirkond on Kaali meteoriidikraatrite ümbrus. Kui te olete seal käinud, siis te olete ka minu maade peal käinud. Piimatootmises olen tegev olnud üle 25 aasta. Praegu on meie seis selline, et meil on 850 lüpsilehma ja maad harime 2500 hektaril.

Ma tahangi rääkida sellest, miks piimatootmine meile sobib, miks see on vajalik ja mida see meile võiks anda. Keskmine piimatoodang lehma kohta sellel aastal, õigemini, aasta lõpuks, on üle 12 000 kilogrammi. Võrdluseks toon, et eelmisel aastal oli Eesti keskmine 8833 kilogrammi, mis oli omakorda Euroopa Liidu riikide seas teine tulemus, meist ettepoole jäi ainult Taani. Kui aga ajas tagasi vaadata, nii 25–30 aastat, siis tookord oli keskmine veel 3500 kilogrammi juures.
Oma töös olen mitu korda puutunud kokku küsimusega, miks üldse Eestis on mõttekas tegelda põllumajandusega, sh piimakarjakasvatusega. Võib-olla mul ongi siinkohal, lugupeetud rahvasaadikud, hea teilegi rääkida, mida mina selles näen ja mida ma pean väga oluliseks.
Kõigepealt on Eestis loomakasvatuseks väga soodne kliima ja soodsad tingimused. Tihtipeale on viimasel ajal kõlanud mõte, et toidu tootmiseks jääb maad järjest vähemaks. Tegelik seis on selline, et Eestis on kasutada umbes pool hektarit põllumajandusmaad elaniku kohta, muu maailma keskmine on 0,2 hektarit. Klimaatilised tingimused on meil ääretult soodsad just nimelt loomakasvatuseks. Selgituseks ütlen, et tipptoodangut andvale lehmale on sobivaim temperatuur 5–8 kraadi ehk just selline, mis meil siin enamasti on. Lehm on, ma armastan ikka seda öelda, suur biokeemiakombinaat, temal tekib pigem probleeme soojuse äraandmisega. See, mis inimesele tundub vahel külm või jahe, on loomale väga soodne ja mõnus keskkond. Põhiline maavara Eestis on muld, meil ei ole ju reaalselt mitte midagi muud, nagu on meist kaugemates riikides. Meie mullastik sobib kõige enam mitmesuguste rohttaimede kasvatamiseks, mida looma abil saab väärindada inimesele vajalikeks toitaineteks. Nii on loodus seadnud, et nende rohttaimedega inimene ise otseselt midagi teha ei saa, küll aga looma abil, siis on see väga tore asi.
Tegelikult oleme oma piimatootmise võimaluste ja ka tulemuste poolest maailma tipus. Läbi aegade on maaelus loomakasvatus olnud olulisel kohal. Võib-olla teadmiseks ka selline fakt, et veiseid kasvatati Eesti pinnal juba 1800 aastat e.m.a. Kõige suurem oli lehmade arv enne sõda, siis küündis see kuni 480 000 loomani, hobuseid oli loenduse andmeil tol ajal 219 000, lambaid üle 600 000. See kõik näitab, et meil on potentsiaali kasvatada märksa suuremat karja. Kolhooside ajal oli tipphetkel 320 000 lehma, peale reforme hakkas loomade arv järsult kahanema, eriti kahanes see aga iga kriisiga. Minu töötamise aja jooksul on olnud kolm kriisi. Nii viis ka viimane, kaks aastat kestnud kriis suure osa väärtuslikust karjast, 12%, mis on Euroopa Liidus üks suurim karja kahanemine. Nüüd on meil alles 86 000 lüpsilehma. Koos selle 12% kadumisega kadusid ka paljud töökohad. Loomakasvatus on põllumajanduses väga oluline tööandja. Rusikareegel ütleb, et kui kasvatada teravilja umbes tuhandel hektaril, siis praegustes tingimustes on võimalik seda teha kolme või nelja täistöökohaga, rohkem töökohti ei ole tarvis. Kui aga on tuhandepealine piimakari, mida võib ka pidada *circa* tuhandel hektaril, siis see annab kaasaegsetes farmides tööd umbes 50 inimesele. Võib-olla Eestis ei ole see keskmine veel 50 inimest. Kuna meil on palju väikesi farme-firmasid, kus võib-olla ka uuenduskuuri ei ole tehtud, siis ilmselt on see inimeste hulk suurem. Aga praegune lüpsikari annab minu hinnangul tööd umbes 5500 inimesele. Kogu loomakasvatusväärtusest moodustab toorpiim 50%. Viimaste andmete alusel annab piima töötlev tööstus viimaste aastate keskmisena tööd 2100 inimesele. Viimase viie aasta keskmisena on piimatoodete ekspordist igal aastal laekunud *circa* 166 miljonit eurot. Sellele tuleb lisada toorpiima eksport, millest on nende viie aasta keskmisena laekunud 45 miljonit igal aastal. Ehk kokku on iga-aastane eksporditulu piimandusest ümardatult 210 miljonit eurot.
Kui nüüd nendele arvudele pisut mõelda, siis on selge, et piimakarjakasvatus on Eestis tulus tulevikuäri, seda enam, et iga päev võime lugeda, et tulevikus on vaja toidutootmist suurendada. Praegustel FAO andmetel kasvab maailmas piimatootmine umbes 1,7% aastas, samal ajal suureneb tarbimine 2% aastas ja laovarudest ei piisa tulevikus nõudluse rahuldamiseks, mis jällegi annab Eestile väga häid võimalusi piimandusest tulu lõigata.
Kokkuvõtet tehes võib öelda, et ka Riigikogul on võimalik anda oma panus, et maaelu ja tootmine maal säiliks ja edeneks. Piimakarja suurendamine on väga pikk protsess. Kahe aastaga kaotati 12 000 lehma, seda on võimalik taastada alles nelja-viie aastaga. Mõttest lehmani läheb kolm aastat, sündinud vasikast saab lehm kahe aastaga. Maamajandus vajab stabiilsust ja võrdseid turutingimusi. Üks, millest on täna juba mitmeid kordi räägitud, on ilm, mis meid alati ohjab. Ma olen sellele mõelnud ja arvan, et ei ole ühtegi teist majandusharu, mis on niivõrd ilmastikust sõltuv kui põllumajandus. Me armastame öelda, et eks ülemine aktsionär võtab vahel oma osa ja sinna ei ole midagi teha, eks me peame olukorraga leppima. See põhjustab vahel väga suuri probleeme. Toetused, millest ka täna on siin mitu korda juttu olnud, ei ole meile omaette eesmärgiks, küll aga, kui Euroopa Liit on määranud, et toetused on tootmise oluline osa, siis ei ole ka meil võimalik samal turul ilma sarnaste toetusteta konkurentsis olla. Toetused

on põllumehe kaudu mõeldud tarbijale, et toidu hind oleks kõigile taskukohane. Tänan! Küsimused.

11:46 Aseesimees Hanno Pevkur
Hea ettekandja! Tõepoolest, teile on päris märkimisväärselt küsimusi. Küsimuste vooru avab Märt Sults. Palun!

11:47 Märt Sults
Aitäh, hea eesistuja! Hea ettekandja, tänan suurepärase ettekande eest! Siin tekkis sihuke vastuolu, et kui kriisi ajal läks väga suur hulk lüpsilehmi oma teed, siis teie väidate, et tuleviku Nokia on lüpsikari. Eelmisel aastal oli keskmine väljalüps 8000 liitrit, nüüd on see kasvanud 12 000 liitri peale. Millega mõõdetakse lehma efektiivsust, kas liitrites või rasvasisalduse alusel või on need omavahel kuidagi korrelatsioonis? Kas neid kuidagimoodi mõõdetakse või lihtsalt pumbatakse loomast viimane välja?

11:48 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
Eestis, jah, oli kadu umbes 12 000 looma. Täpsustuseks ütlen, et kõik nendest ei läinud kombinaati, Poola põllumehed ostsid Eestist väga palju loomi, kuna Poola riik oli andnud oma põllumeestele varem abi, nii et nad said meie loomi osta. Eesti keskmine oli 8833 kilo looma kohta ja 12 000 kilo on meie karja keskmine. See oli täienduseks. Praeguses süsteemis me kindlasti saame raha, jah, piimakilo eest, küll aga arvestatakse juurde nii valgu- kui ka rasvasisaldust. Valgu- ja rasvaprotsendi põhjal võib saada juurdehindlust või tehakse mahahindlust. See on selline süsteem.

11:49 Aseesimees Hanno Pevkur
Urve Tiidus, palun!

11:49 Urve Tiidus
Aitäh, lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Te mainisite, et piimatootmine maailmas kasvab 1,2% aastas, aga nõudlus justkui 2% aastas ning nõudlus hakkab mingi hetkel ületama või juba ületab tarbimist. Kuidas see võiks mõjutada Eesti piimatootjaid? Kui palju võiks lehmakarja suurus lähiaegadel kasvada? Kas te oskate seda kuidagi prognoosida? Teine on selline lihtne küsimus: kas teil on mingi oma seletus sellele vahepealsele imelikule võikriisile?

11:49 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
Piimatarbimise kasv on jah 2%. FAO andmetel ristuvad need käärid vist aastal 2025, kui tootmine enam ei vasta nõudlusele. Eestil on kahtlemata siin hea võimalus. Ma tõin neid arve just sellepärast, et kui Eestis on kasvatatud umbes 480 000 lehma, aga praegu on 86 000 lehma, siis see näitab, et meie maal on võimalik kasvatada märksa suuremat hulka loomi ja sellest tuleks tulu nii tootjale kui ka riigile. Nii et karja suurendamine on võimalik, aga see toimub väga aeglaselt, sest, jah, kahe aastaga saab vasikast lehm ning pooled vasikatest on pullid, eks ole, samas on loomulik karjakäive. Nii et see taastumine või karja suurendamine on väga vaevaline, teistel loomaliikidel käib see paraku kiiremini kui veistel. Nii et see on probleem.
Nüüd võikriisist. Eks siin oli kindlasti turuspekulatsioone ja kui oli nõudlust, siis järelikult tõusis ka hind.

11:51 Aseesimees Hanno Pevkur
Kersti Sarapuu, palun!

11:51 Kersti Sarapuu
Aitäh, lugupeetud juhataja! Hea ettekandja! Te just äsja ütlesite, et väga suur osa piimakarjast müüdi Poolasse. 2017. aastal tekkisid võimalused põllumajandustoetusi maksta ja ka järgmistel aastatel see jätkub. Kuidas te arvate, kas need, kes müüsid oma piimakarja ära, on valmis uuesti alustama või suureneb nende koormus, kes on sellega jätkuvalt edasi tegelnud?

11:51 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
25 aastat tagasi kaotati väga palju piimakarju või lõpetati põllumajandustegevus üldse ja koliti võib-olla ka senisest elukohast ära. Praktika näitab, et nende hulgas, kes on piimakarja pidamise lõpetanud, ei

ole siiani olnud ühtegi uuesti alustajat, vähemalt mina küll ei tea. Kõik paneb aga tõenäoliselt paika hind. Kui tootmine muutub pikas perspektiivis tasuvaks, siis ma ei välista, et keegi alustab uuesti. Kui oskused on olemas, siis miks mitte. Aga praegu ma pigem usun, et tänased tootjad on võimelised tootmist oluliselt suurendama. See on kõige kiirem lahendus.

11:52 Aseesimees Hanno Pevkur
Krista Aru, palun!

11:52 Krista Aru
Aitäh, härra juhataja! Aitäh, austatud ettekandja! Te juba nimetasite, et sõjaeelses Eestis oli karja suurus 480 000 looma ja mõnede andmete järgi isegi oli neid veel rohkem. Kuid siis tõsteti väga tõsiselt päevakorrale ka tõuarendus. Eesti tõuarendus oli väga hinnatud, vähemalt teistes riikides. Kuidas meil tänasel päeval selle tõuarendusega on?

11:53 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
Tõuaretuse olukord, ma arvan, on praeguse aja vääriline. Enne sõda oli Eesti keskmine piimatoodang vist 3000 kilo juures. Kui nüüd on keskmine juba 9000 juures ja ei ole võimatu, et sellel aastal Eesti keskmine ületabki 9000 kilogrammi, siis tegelikult siin on suur osa tõuaretusel. Kuigi tõuaretus on väga pikaajaline protsess ja tulemused tulevad väga pika aja jooksul, siis ma arvan ikkagi, et tõuaretus on meil jätkuvalt heal tasemel.

11:53 Aseesimees Hanno Pevkur
Raivo Põldaru, palun!

11:53 Raivo Põldaru
Aitäh, hea eesistuja! Lugupeetud ettekandja! Kui tagantjärele vaadata seda lehmade müüki sinna meist lõunapoole, kas siis teie arvates oleks olnud tegelikult võimalus neid head toodangut andvaid ja tõuaretuse poolt vaadates häid lehmi Eestisse jätta, päästa nad Eesti jaoks ja hoida siin meie tootmise tarvis? Võib-olla mõtisklete veidi sellel teemal.

11:54 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
Mingis osas kindlasti, kuigi kõigil, kes tootmise lõpetasid, oli oma isiklik situatsioon, mis sundis seda tegema. Võib-olla mõni leidis endale niimoodi ka hea põhjuse, et tootmine ära lõpetada. Aga ma arvan, et varasem riigiabi oleks kindlasti pisut aidanud. Nii nagu professor Rando Värnik ütles, meil riskijuhtimise või riskihaldamise süsteem ju tegelikult puudub. Vältimaks tulevikus selliseid halbu situatsioone, oleks hea, kui me saaksime tehtud riskihaldamise süsteemi, sest neid kriise tuleb veel. Mina olen näinud kolme kriisi ja usun, et ma näen veel mõnda. Kui me suudaksime kokku leppida, kuidas nendeks kriisideks valmistuda ja nendest paremini läbi tulla, siis ehk ei korduks vähemalt selline situatsioon.

11:55 Aseesimees Hanno Pevkur
Toomas Paur, palun!

11:55 Toomas Paur
Austatud juhataja! Hea ettekandja! Te olete tubli ka piimatootjana. Selle eest, mida te mainisite, keskmiselt 12 000 tonni piima lehma kohta, on teid Eestis ka ära märgitud kui aasta põllumeest. Aga kui ma ei eksi, siis praegu toodetakse päevas 2000 tonni piima ja need piimatööstused, mis meil olemas on, töötlevad selle ka ära. Kas teie arvates on Paidesse ehitatavat piimatööstust vaja?

11:56 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
Jah, on tõesti nii, et päevas toodetav piimakogus on umbes 2000 tonni. Tegelikult ei suuda olemasolevad Eesti piimatööstused seda 2000 tonni ära töödelda. Meil on väga palju suhteliselt vanu ehitisi. Minu nägemuse järgi oleks tõesti teretulnud, kui Eestis oleks üks ühistuline, suur ja mõjukas piimatööstus. See oleks tootjatele väga positiivne lahendus, ma arvan.

11:56 Aseesimees Hanno Pevkur
Urmas Kruuse.

11:56 Urmas Kruuse
Aitäh, austatud istungi juhataja! Väga auväärt ettekandja! Te viitasite, et kahe aasta jooksul läks 12 000 lehma karjast kaduma. See periood oli natukene pikem, sest vähenemine hakkas peale juba enne kriisi, kui me vaatame puhtalt statistikat. Kui arvestada ka seda, et piimatootmine mõjub intensiivselt looduskeskkonnale, ta ei ole väga leebe tootmise variant, ja kui me vaatame puhtalt keskkonnapõhimõtet, siis kui palju teie arvates võiks piimalehmi Eestis olla, et kasum oleks maksimaalne?

11:57 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
Aitäh küsimuse eest! Jällegi, kui meil on loomade arv olnud mitu korda suurem, kui see täna on, siis ma arvan, et kolm korda suurem loomade arv ei oleks esmapilgul probleem. See ei ole keskkonnale nii suur koormus tegelikult, sest me suudame ka tekkiva läga põlluväetisena väga hästi ära kasutada. Eks see ole ju läbi aegade põllurammuks olnud. Seda enam, et üha enam tõusevad esile bioenergeetikaküsimused. Mingi aja pärast võib juhtuda, et lehm ei olegi niivõrd piimatootja kui energiatootja. Nii et ma arvan, et Eestimaa kannataks tunduvalt suurema loomade arvu julgelt välja.

11:58 Esimees Eiki Nestor
Andres Ammas, palun!

11:58 Andres Ammas
Lugupeetav eesistuja! Lugupeetav ettekandja! Aasta põllumehe tiitlit siin juba meenutati, aga ma tahan rõhutada, et te olete ka 2017. aasta põllumajandusjuht. Ma lugesin selle kohta käivast artiklist, et teie kolleegid tõstsid esile teie tegevust põllumeeste koostöö ja ühistegevuse arendamisel. Seda teemat ka teised tänased ettekandjad käsitlesid ja neilt küsiti selle kohta. Ma kasutangi võimalust ja küsin teilt hinnangut põllumeeste ühistegevuse kohta. Milliseid võimalusi te veel näete? Vajadust suure ühistu järele te juba nimetasite.

11:59 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
Jah, meie põllumehed on tegelikult siiski ühistu usku, ma arvan. Üks väga hea näide on meie aretusühistu, mis on väga pikalt toiminud. Mulle meenub kohe ka teraviljaühistu KEVILI, mis on põllumeeste juhtimisel ja põllumeeste heaks väga hästi töötav ühistu. Meil on, ma ütleksin, Eesti kohta piisavalt suur hulk piimandusühistuid, aga nad on väikesed. Ma usun ja loodan, et aja jooksul nad konsolideeruvad ja tekib üks korralik piimaühistu. Kes on öelnud, et see ühistu peaks tegutsema just ühes majandusvaldkonnas? Maailmas on päris mitmeid riike, kus ühistu toimib ka mitmes suunas, haldab näiteks piimandust, teravilja- ja lihakarjakasvatust, kõik see toimub ühes ühistus. Selline ühistuline koondumine on põllumajanduses minu hinnangul väga perspektiivne ja oluline. See liidab need väikesed üksused selliseks jõuks, mis suudab ka turult paremaid tingimusi välja kaubelda.

12:00 Esimees Eiki Nestor
Arno Sild, palun!

12:00 Arno Sild
Aitäh, lugupeetud eesistuja! Lugupeetud ettekandja! Paljud piimatootjad läksid selle eelmise kriisi tõttu üle lihaveisekasvatusele. Mis te arvate, kuidas põllumeestel praegu tulusam oleks? Võib-olla oleks Eesti tingimustes tõesti õigem tõsiselt ka lihaveisekasvatust edasi arendada? Või on mõistlikum mõelda sellele, et nad edaspidi pöörduksid tagasi piimatootmise juurde?

12:01 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
Tänan! Muidugi, kui on mindud üle lihakarjakasvatusele, siis tõenäoliselt seda otsust kergekäeliselt ei muudeta. Aga kuna kogemused on olemas, siis mine tea, mõni võib-olla leiab selles iva, sest piim annab siiski igapäevast käivet, lihaveisekasvatus annab käivet üks kord aastas. Nii et mingi iva selles on.

Selleks, et ainuüksi lihaveisekasvatusest ära elada, peab su põhikari olema piisavalt suur. Eks muu Euroopa praktika näita ka, et tihtipeale peetakse lihaveiseid nagu n-ö põhitöö kõrvalt. Aga ma arvan küll, et lihaveisekasvatuselt on siiski võimalik üle minna ka piimakarjakasvatuse peale, kui turu olukord on niivõrd soodne.

12:02 Esimees Eiki Nestor
Mart Helme, palun!

12:02 Mart Helme
Aitäh, härra eesistuja! Lugupeetud ettekandja! Mainisite, et oleks vaja uut piimakombinaati või kuidas me seda siis nimetamegi. Kas meil ekspordi või, ütleme, turustamise probleemi üldse ei ole?

12:02 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
Eks turustamine ole alati probleem. Samas on minu hinnangul üks meie hädadest see, et meil on palju väikesi piimatööstusi, need kõik püüavad müüa põhiosa toodangust siseturule ja seda, mis üle jääb, püütakse müüa välisturule ehk leida endale välisturul kohta. Üks suurem ja võimsam piimatööstus suudaks teha korralikku toodet korralikus koguses, millega oleks kindlasti kergem välisturule minna. Kui mõelda sellele kriisile, siis sellel ajal oli enamik Eesti piimatööstusi orienteeritud idaturule. Kui see turg ära kadus, siis oli meil kaks-kolm kuud segadust ja peataolekut, aga me suutsime väga hästi ümber orienteerida ja leidsime turu mujalt riikidest. Nii et ma arvan, et meie piimatööstustel ei jää asi turu taha seisma, küll aga annaks üks korralik piimatööstus, mis toodab korralikes kogustes, paremad võimalused minna välisturule, ka Euroopast kaugemale.

12:04 Esimees Eiki Nestor
Toomas Paur, palun!

12:04 Toomas Paur
Aitäh, hea juhataja! Austatud ettekandja! Te olete Saaremaa tootjate liidu juht ja ka Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoja liige. Öelge mulle, kuidas on arenenud ühise põllumajandusorganisatsiooni liikumise asjad.

12:04 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
Aitäh! Päris hästi on arenenud. Veel pool aastat tagasi oli meid esindamas kolm põllumajandusorganisatsiooni: Eesti Põllumeeste Keskliit, Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda ja Eestimaa Talupidajate Keskliit. Tänaseks on Eesti Põllumeeste Keskliit ja Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda ühinenud ning moodustanud ühise katuseorganisatsiooni, kuhu kuuluvad ka metsanduse ja töötleva tööstuse esindus. Nii et me istume ühe laua taga, arutame ühiseid probleeme ja katsume nendele lahendusi leida. Ma arvan, et esimene etapp on meil väga edukalt kulgenud.

12:05 Esimees Eiki Nestor
Urve Tiidus, palun!

12:05 Urve Tiidus
Aitäh, lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Täna me kuulame siin parlamendis ettekandeid, mis on olnud kõik väga huvitavad ja minu arvates väga informeerivad. Aga teile on mul niisugune küsimus: kas teil on seadusandjale mõni soov öelda või nõuanne anda?

12:05 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
Aitäh! See on hea küsimus. Võlukepikest ju kindlasti ei ole. Ma oskan tahta või öelda seda, et põllumajandus ei taha mitte järske otsuseid, vaid stabiilset arengut. Kõige tähtsam on, et kogu see asi saaks kulgeda rahulikult. Sest jah, põllumajanduses, nii nagu ka Kalle enne ütles, on paraku nii, et kui me kevadel teeme vea, siis seda me saame parandada alles järgmisel kevadel. Vahepeal ei ole selleks lihtsalt võimalust. Selline kogu see majandamine on. Nii et stabiilsus on meile väga vajalik.

12:06 Esimees Eiki Nestor
Andres Ammas, palun!

12:06 Andres Ammas
Lugupeetav eesistuja! Lugupeetav ettekandja! Talupidajate keskliit on aastaid kurtnud, et toetuste maksmisel eelistatakse suurtootjaid väikestele. Milline on siin teie vaatenurk?

12:07 Saaremaa tootjate liidu juht Tõnu Post
Tänan! Ma kindlasti ei nõustu sellega. Väiketootjatel on palju võimalusi saada toetusi ja palju suuremaid toetusi. Suurtootjatel ei ole nii palju toetusi. Suured, jah, saavad ikka poole vähem toetusi. Ega ma ausalt öeldes ei olegi selle vastu, et väikesed natukene rohkem saavad, sest suurtel on mastaabiefekt, seda kindlasti, suured on efektiivsemad, seda kindlasti. Aga samas on koht siin päikese all kõigil, nii suurtel kui ka väikestel. Minul isiklikult ei ole kindlasti midagi selle vastu, kui mõni väiketootja tahab oma talus rahulikult oma asja ajada, talle ei meeldi suurem ettevõtmine ja ta tahabki kõike ise teha. Palun väga! Kindlasti ei ole ma vastu.

12:08 Esimees Eiki Nestor
Austatud Riigikogu! Midagi ei ole teha, ma pean lähtuma etteantud reglemendist. Aitäh, Tõnu Post! Küsimusteks ja vastusteks etteantud aeg sai läbi. Palun vabandust Henn Põlluaasalt! Avan läbirääkimised. Algatajate palvel saavad kõigepealt sõna fraktsioonide esindajad. Urmas Kruuse Reformierakonna fraktsiooni nimel, palun!

12:08 Urmas Kruuse
Austatud istungi juhataja! Väga auväärsed ettekandjad, kes täna esinesid! Head Riigikogu liikmed! Ühelt poolt tahan ma tänada selle aja eest ja nende huvitavate ettekannete eest. Saime otse "põllult" informatsiooni ja küsimus iseenesest, riskide maandamine, on hästi oluline. Tõepoolest, me väga tihti räägime nendest asjadest siis, kui kriisid ja riskid on juba käes, aga mis hakkab saama peale seda, kui see risk on realiseerunud? Nagu ettekandjad oma sõnavõttudes mainisid, tuleb tunnistada, et me oleme nagu poolrahul, me oleme teinud nagu pool rehkendust. Me näeme, et osa ettevõtjaid, kes on majandamise väga hästi läbi mõelnud, suudavad kriisidele paremini vastu panna. Euroopa kogemus ütleb, et mida suurem on majandamises ühistegevuse osakaal, seda lihtsam on ka kriise üle elada. Aga nii nagu juttudest välja tuli, põhisissetulekuallikas oma eesmärgi poolest on tegelikult hind. Hindade sõna otseses mõttes volatiilsusega tuleb selles sektoris selgelt arvestada. Selle tõttu on ühelt poolt natukene kurb, aga teiselt poolt võib-olla ka paratamatu, et me ei ole jõudnud selliste lahendusteni, mis pakuksid hindade volatiilsuse stabiliseerimist. Seetõttu ma väga loodan, et see kriis annab meile ühe korraliku õppetunni, nii et me julgeme neid otsuseid vastu võtta. Tõepoolest, vähemalt kuluaarivestlustes on kuulda, et teraviljakasvatajad on olnud need, kes on püüdnud asju oma sektoris rohkem eest vedada, aga ma oleksin optimistlik ka teiste sektorite suhtes, sest see on ainuke võimalus selle probleemiga hästi hakkama saada.
Kui me räägime ühisest põllumajanduspoliitikast ja tulevikust, siis me kõik teame, et seoses Brexitiga võib tõepoolest neli või viis miljardit sellest sektorist välja minna. Kui see nii läheb, siis on küsimus, kuidas me nende vahenditega hakkama saame. Ma olen nõus nende ettekandjatega, kes ütlesid väga selgelt välja, et tuleb panustada kasumlikkusele, ilma toetusi arvestamata. Kui see äristrateegia on paigas, siis me võime öelda, et ka kõige keerulisematel hetkedel on lihtsam hakkama saada. Kui koostöös erasektori ja riigiga on loodud instrumendid, mille abil saab keerulised ajad üle elada, siis võib tulevikus ilmselt vähem näha neid, kes on kriisi tõttu sunnitud sektorist väljuma. Seetõttu olen ma nõus härra Postiga, kes ütles, et piimakriisi ajal lahkus osa ettevõtjaid sektorist mitte ainult selle tõttu, et hind oli madal, vaid ka sellepärast, et nende äriplaanis ei olnud ette nähtud enam raha investeeringuteks. Seda raha ei pruukinud jätkuda ühel või teisel põhjusel. Aga fakt on see, et kui me räägime piima hinnast, siis maailmaturul konkureerimiseks peab olema kindlasti korralik efektiivsus, nii et kilohind ja ka omatootmise hind on ääretult oluline.
Riigi mõistes on strateegiliselt ääretult oluline see, kuidas me suudame siduda maaelu tervikuna. Kui me võtame ette need kaks sammast ja ühise põllumajanduspoliitika, siis me teame, et küsimus ei ole ainult majanduspoliitikas, vaid seal on sees väga selgelt keskkonnapoliitika ja ka sotsiaalpoliitika. Mida

sotsiaalpoliitika meie jaoks maaelus tähendab? Kui 1990-ndatel oli põllumajanduses hõivatud üle 100 000 inimese, siis nüüd on seal hõivatud 17 000 või 18 000 inimest, ülejäänud inimesed on liikunud maaelu teistesse sektoritesse. Aga ma olen kindlasti seda tüüpi inimene, kes arvab, et väike- ja suurtootmise integreerimine on täiesti võimalik ja ka vajalik.
Palun aega juurde!

12:12 Esimees Eiki Nestor
Kolm minutit lisaaega.

12:12 Urmas Kruuse
Mis on aga muutunud või muutumas probleemiks? Ääretult oluline on, et ka parlament saaks õigesti ja adekvaatselt otsustada. Selleks peab rahajaotus olema läbipaistev ja õiglane. Siin saalis juba märgiti, et tänases Postimehes ilmus artikkel, kus räägitakse tõuaretajatele raha jagamisest. Tundub, et ühtedel olid suuremad eelised, sest neil oli parem info, ja oli võib-olla trikitamist. See saal ei saa kindlasti lubada endale seda, et raha jagamine, mis selles sektoris toimub, oleks ebaõiglane ja seal oleks võimalik väärkasutus. Ma väga loodan, et ka meie komisjon ühel hetkel selle teema üles võtab ja püüab selgust tuua, selleks et tulevikus selliseid juhtumeid enam ei oleks.
Vaatame seda diskussiooni ja mõtleme erinevate valitsuste reageerimisele ning eelmisele piimakriisile. Võib öelda, et mis puudutab koos Balti kolleegidega Euroopast erakorralise toetuse taotlemist, siis tulemus oli üsna positiivne ja hea, diplomaadid ja teised inimesed tegid väga head tööd. Aga kui me vaatame seda, mismoodi need toetused mõjusid hinnale, siis võib öelda, et näiteks Lätis ja Leedus oli see hind, mille põllumees kätte sai, selgelt odavam kui Eestis, aga turul oli tunda, et nendel, kes olid üksi, kukkus hind kõige rohkem, sest kombinaadid või nn vastuvõtupunktid hakkasid nende hinda kõige rohkem selles mõttes mõjutama. Maaelu seisukohalt on see minu arvates ääretult oluline.
Aga ma oleksin võib-olla niisama optimistlik innovaatika mõttes, see puudutab seda, mida see lehm meile ükskord toodab, ka energiat ja soojust. See on tegelikult see mõte, et maaelu ja ka põllumajanduse puhul ei tohiks me olla väga kitsarinnalised ega olla kinni klassikas. Kõik oskavad ju arvutada ja saavad aru, et kui esimeses Eesti Vabariigis oli üle 300 000 lehma, aga keskmine väljalüps oli kaks-kolm korda väiksem, siis on ju üsna loogiline, et kui meil oleks nüüd niisama palju lehmi, kuigi väljalüps on palju suurem, siis ei oleks võib-olla päris kindel, et meie keskkond selle kõik välja kannataks. Aga minule on eriti oluline see, mõeldes toorpiima väljaveole, mis praegu toimub, et selle uue tehase valmimine võtab ühe punni eest ära. Maainimeste palgad ei hakka kasvama, kui me ei suuda sektorile ise lisandväärtust juurde anda. See on selge ohusignaal, sest me peame endale tunnistama, et ühel hetkel inimese sissetulek, töötasu määrab väga paljus ära selle, kus on tema elupaik ja millises sektoris ta töötab. Selle tõttu toorpiima väljavedu, piima tootmine kaks korda suuremas koguses, kui Eestimaa ise ära tarbib, ja odava hinna eest selle väljaviimine on minu arvates kui mitte kuritegelik, siis vähemalt sellesarnane tegevus. See ei ole pikas perspektiivis jätkusuutlik. Ükskõik, kuidas me seda vaatame, toodangut on igal juhul vaja väärindada.
Aga isiklikult ma loodan, et uus ÜPP, uus ühine põllumajanduspoliitika, oma olemuselt tähendab Eesti põllumehele seda, et ta saab võrdsemad tingimused. Kui me vaatame praegust toetuste maksmist ühiku kohta või mida iganes, siis me näeme, et me saame selle keskmisega võrreldes selgelt vähem. Kui see nii jääb, siis on oluline, et keskmine väljamakse suureneb. Aga ma olen nõus põllumeestega, et Eesti põllumees saaks hakkama ka ilma toetusteta, kui ka teiste maade põllumehed toetusi ei saaks. Kindlasti saaksid nad tublisti hakkama. Aga üks oht siin on, sest kui ühine põllumajanduspoliitika peaks kaduma ja kui kõik toetused kaoksid, siis, ma olen veendunud, Eesti väikese riigina ei suudaks võistelda suurriikidega, kes leiavad erinevaid mehhanisme ja rahavoogusid, selleks et oma põllumehi toetada. Siis võib tekkida hoopis teine situatsioon. Tänan!

12:16 Esimees Eiki Nestor
Suur aitäh! Monika Haukanõmm Eesti Vabaerakonna fraktsiooni nimel.

12:17 Monika Haukanõmm
Härra esimees! Väga austatud ettekandjad! Seda, kuidas saada hakkama kriisidega põllumajanduses, on arutatud mitmel korral varemgi nii Maaeluministeeriumis kui ka Riigikogus. Kuid teema on kaheldamatult aktuaalne praegu ja jääb aktuaalseks ilmselt veel tükiks ajaks.

Kriisidel on mitmeid põhjusi, osast me rääkisime täna, aga osa nendest pole me võib-olla väga palju puudutanud. Kõigepealt, ilmastikust tingitud riskid, turgude volatiilsus ning loomataudid, mis on nii mõnelgi korral leidnud siin Riigikogu suures saalis väga teravat arutelu. Loomataudide vältimisega on inimkond tegelnud süstemaatiliselt ju aastakümneid ja me oleme selles kindlasti saavutanud teatud edu. Ka ilmastikuriske saab pehmendada ning selleks on rajatud Eestis, jah, peamiselt küll nõukogude ajal, ulatuslik kuivendusvõrk, sest ligikaudu 60% Eesti põllumajandusmaast on drenaažiga kuivendatud. Põuakahjude vältimiseks on eriti aianduses rajatud aga kastmissüsteeme. Turgude volatiilsus sõltub tänapäeval väga mitmest tegurist ja üldreeglina ei suuda Eesti maailmaturul toimuvaid hinnakõikumisi kuidagi muuta ega mõjutada.
Et nende riskidega kuidagigi toime tulla, on vaja kaheldamatult ellu kutsuda riskifond või kindlustussüsteem. Viimase rajamiseks on mitmeid võimalusi, kuid ükski neist ei ole kergesti teostatav. See nõuab ka riskifondide loomist. Töötama peaks see põhimõttel, et headel aegadel kogutakse reservidesse vahendeid ja neid kulutatakse aegadel, kui on ilmnenud riskid, olgu need siis seotud ebasoodsate ilmastikuolude, suure hinnalangusega turul või loomataudidega.
Kui aga vaadata Eesti senist praktikat, siis selgub, et põllumajandustootjad on eelistanud tihtipeale nõuda liigniisketel aastatel riigilt ikaldustoetust, samuti toetust loomataudidega võitlemiseks (kohe meenub seakatk) ja kriisiabi hinnalanguste puhul (viimane suurem kriis oli Vene kriis ja piima hinna langus maailmaturul). Neid toetusi on Eestis Eesti ja osaliselt ka Euroopa Liidu vahenditest makstud. Võib-olla on see ka üks põhjustest, miks põllumajandustootjad on seni tagasi lükanud ettepanekud ja võimalused kahjukindlustusfondi loomiseks. Kui finantsperioodiks 2007–2013 koostati maaelu arengukava ehk MAK-i, siis asusid tootjad seisukohale, et MAK-i vahenditest riskide maandamiseks eraldi kindlustusfondi ei looda. Sama juhtus ka arengukava koostamisel järgmiseks perioodiks, mis kestab 2020. aastani, kuna riskifondide loomiseks oleks tulnud eelarvest eraldatavast rahast osaliselt loobuda. Nende otsuste vilju me tegelikult nüüd natuke maitseme. Riskid on kindlustamata, kahjud jäävad kriiside ajal hüvitamata ning kordub sama muster, mis varasematelgi puhkudel: poliitikud peavad tegelema sellega, et otsida lisavahendeid olgu siis Eesti või Euroopa Liidu eelarvest.
See ei olnud praegu mõeldud otseselt süüdistusena. Aeg oleks midagi ette võtta, kuid enne on hädavajalik kindlaks teha, milline on praegu põllumajandustootjate positsioon, on vaja kindlaks teha, mida nad tahavad ja kuhu nad oma toetusraha soovivad suunata.
Palun lisaaega!

12:21 Esimees Eiki Nestor
Kolm minutit lisaaega.

12:21 Monika Haukanõmm
Kui me räägime kriisist põllumajanduses, siis me peaksime vaatama riske, mis on seotud toidujulgeolekuga ja maapiirkondade tühjaks jooksmisega. Me peame hindama neid väga oluliseks. Pean silmas põllumajanduse olulist kontsentreerumist ja muutumist tööstusliku iseloomuga põllumajanduseks. See on toimunud senise põllumajanduspoliitika rakendamise tulemusena. Kui nii edasi toimetada, võib Eesti tarbijat ees oodata oluline toidujulgeolekurisk. Eestis pole veel toimunud suurte põllumajandusettevõtete olulist ülevõtmist kolmandate riikide välisinvestorite poolt, olgu need pärit siis Hiinast, Indiast, araabia maadest või mujalt, kuid maailmapraktikat, sh Euroopa Liidu teatavate liikmesriikide kogemust silmas pidades tuleb öelda, et see oht on reaalselt olemas. Nii näiteks kontrollivad välisinvestorid rohkem kui kolmandikku Rumeenia põllumajandusest.
Vabaerakond leiab, et hajutatud ja laiale elanikkonnakihile tuginev põllumajandusmudel on riskidele palju vastupidavam kui üleriigiliselt kontsentreeritud tööstuslik suurpõllumajandus. Mida suuremaks muutuvad põllumajanduspoliitika tulemusena meie põllumajandusettevõtted, seda suuremaks kasvavad ka meie endi kui tarbijate riskid. Üks võimalus riske maandada oleks suunata põllumajanduslikud otsetoetused ja maaelu arengukava toetused laiapõhiste ja hajutatud põllumajandusstruktuuride väljaarendamisele, nii et tähelepanu keskmes oleksid peretalud. "Eesti maaelu arengukava 2014–2020" raames, mida juba ellu viiakse, on toimunud põllumajandustootjate investeeringutoetuste meetme neli avalikku vooru kuuest. Alati on toetusi küsitud kaks ja pool korda rohkem, kui on toetuste eelarves olnud raha. Mõistlik oleks toetuselimiite tootja kohta vähendada ja omaosaluse osakaalu suurendada, et toetusi saaks järjest suurem arv põllumajandustootjaid. Ühtlasi tuleks sisse seada tõhusam kontroll selle üle, et üks ja sama omanik ei saaks tütar- ja sidusettevõtete

kaudu toetuslimiite mitu korda kasutada. Ka otsetoetusi tuleb hakata diferentseerima ettevõtte põllumajandusmaa suuruse alusel. Eesti on need võimalused seni kasutamata jätnud.
Kokkuvõtteks. Selleks, et minna edasi põllumajandustootjate riskide maandamisega, vajavad põllumajandustootjad ja poliitikud kokkulepet, millist teed minna, kas põllumajanduspoliitika eelarvest paigutada mingi osa vahendeid riskifondi, kuhu põllumajandustootjad ka ise sissemakseid teevad, või jätta riskid tulevikuski nende endi kanda. Toidujulgeolekuriski maandamiseks vajame aga uut lähenemist ja muutusi põllumajanduspoliitikas. Kui me tahame sellist maaelu, nagu tõi välja Mart Helme, siis me vajame põllumajanduses olulist muudatust, suunavõtmist peretaludele, sest põllumajanduse selgroo moodustavad inimesed, kes põllumajandustootmisega tegelevad. Aitäh!

12:25 Esimees Eiki Nestor
Jaanus Marrandi Sotsiaaldemokraatliku Erakonna fraktsiooni nimel, palun! Kolm minutit lisaaega.

12:25 Jaanus Marrandi
Lugupeetud juhataja! Head kolleegid! Head ettekandjad! Suur tänu kõigepealt põllumeeste ja maaülikooli esindajatele huvitavate ettekannete eest! Kriisid majanduses on väga tavapärane ja süsteemne nähtus. Nõudmise ja pakkumise vahekorra muutused turul on need, mis määravad hinna. Kui turul on liiga palju kaupa, millele ei leidu piisavalt ostjat, siis on hinnalangus paratamatu. Kui hinnatase on pikka aega madal, siis on tegemist kriisiga. Selles mõttes ei erine põllumajandus kuigivõrd mitte ühestki teisest majandusvaldkonnast. Põllumajanduse teeb erilisemaks valdkonnaks tema sõltuvus kliima- ja ilmaoludest. See on tahk, millega ei ole aga suurt midagi peale hakata. Kui vihma sajab ülearu või ei saja üldse, siis sellise olukorraga toimetulek ei ole inimeste, vaid rohkem jumala kätes, keda võib ka põllumehe üheks peaaktsionäriks lugeda.
Tänasel arutelul ei oleks võib-olla mõtet keskenduda niivõrd ilmastikust tulenevatele keerulistele olukordadele ja nendega toimetulekule, sest selle jaoks on olemas suhteliselt üldtunnustatud lahendused kindlustussüsteemi kujul. Eesti turg on aga liiga väike. Ent teadaolevat tunneb saagikindlustuse vastu huvi üks Saksa ühistulise taustaga kindlustusettevõte, kes käsitleks Baltikumi turgu koos. Nii võib kokku saada kandva turumahu, millega oleks rahul kindlustaja ja ka põllumehele ei läheks kindlustusmaksed üleliia suureks. See nõuaks ainult teatud läbirääkimisi ja Maaeluministeeriumi aktiviteeti.
Pikaajalise turulangusega toimetulekust on meil äsjased kogemused, millest on võimalik õppida. Kriisiga hakkama saamisel on olulised kolm tasandit. Esiteks, loomulikult ettevõtja enda otsused ja võetud riskide suurus, teiseks tasandiks on Eesti riigi sisesed majanduspoliitilised otsused ja kolmandaks on Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika meetmed. Alustan ühise põllumajanduspoliitika meetmetest, sest need on seotud ennekõike konkurentsitingimuste ja turgudega, mille suhtes Eesti-sugune väikeriik on eriti tundlik. Esmaselt ongi toimetulek kriisiga ning kriisi sügavus ja pikkus ühises Euroopa majandusruumis seotud kõikide riikide ühiselt kokkulepitud põllumajanduspoliitikaga. Euroopa ühine turg suudab mõjutada maailmaturgu ja loob samas stabiilsust. Viimatise piimanduskriisi ajal oli päris oluliseks näitajaks just piimakvootide kadumine 2014. aastal, mis tõi Euroopa Liidus kaasa kiire toorpiimatootmise tõusu. Kuna see langes ajaliselt kokku nii Venemaa poliitikaga Euroopa Liidu toiduainete suhtes kui ka nõudluse langemisega Hiinas, siis olidki eeldused kriisiks olemas. Kvootide olemasolu tagas samas tootjatele suurema stabiilsuse ja Euroopa Liidu sekkumiskokkuost pani toorpiima hinnale põhja. Tõsiasi on see, et Euroopa Liidu turusekkumise vähenemine on muutnud turud ebastabiilsemaks ja hinnad volatiilseks. Siiski arvan, et Eesti tootjatele on praegune olukord vastuvõetavam, sest see annab võimalused arenguks ja laienemiseks. Lõpuks on see poliitilise valiku koht tervele Euroopa Liidule: kui reguleeritud peab ühine põllumajandussaaduste turg olema. Üks on aga selge: Euroopa Liidu ühine põllumajanduspoliitika on tegelik vihmavari ja kaitse Eesti põllumajandusele just stabiilsuse mõttes. Rääkides CAP-ist, on alati rõhutatud dotatsioonide olulisust. Need muidugi ongi olulised, aga toetustest tähtsam on ühine majandusruum ja turud, mille kättesaadavus oleks Eesti tootjale üksinda raskendatud, tollibarjääride tõttu võiksid need turud jääda meile lausa kättesaamatuks. Rääkides Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika tulevikuarengutest, tuleb öelda, et Eesti huvides on toetada selle jätkumist ja võimalikult võrdseid konkurentsitingimusi. Väga suurte erisuste tekkimise tõttu saame meie kui vaene riik konkurentsitingimuste ja stabiilsuse poolest ainult kaotada, sest vaevalt võib uskuda, et me suudame maksta samasuguseid dotatsioone kui Euroopa Liidu suuremad ja jõukamad riigid.

Selle tõdemuse juurest ongi paras jõuda Eesti riigisiseste meetmete juurde. Eestile on oluline uute turgude avamine. Sellel teel on viimastel aastatel, eriti pärast nn Vene kriisi, ka tegutsetud, olgu siin ära märgitud Hiina, Vietnam, Jaapan ja mitmed teisedki riigid. Ka siinkohal tuleb märkida, et Eesti tegevust uute turgude avamisel toetab meie Euroopa Liidu liikmesus. Ilma selleta oleks see palju raskem, sest praegu räägitakse ju läbi Euroopa Liidu ühe liikmesriigiga.
Mida saaks Eesti riigisiseselt veel teha? Eespool ma juba märkisin saagikindlustussüsteemi loomisele kaasaaitamist. Teise ja minu arvates huvitava ettepanekuna toon välja omalaadse stabiliseerimisfondi loomise võimaluse, millest on samuti päris pikka aega räägitud. Seegi poleks midagi uut. Hiljuti sai Iiri piimaühistu Glanbia innovatsiooniauhinna fondi Milk Flex eest. Nimetatud fond aitas riigi, ühistu ja tootjate endi kaasabil lisada toorpiima hinnale juurde mitu senti, mis kriisi ajal oli väga oluline. Iseenesest oleks mõeldav sarnane stabiliseerimisfond luua näiteks Maaelu Edendamise SA juurde. Teatavasti on Maaelu Edendamise SA-l kasutada Euroopa Liidu finantsinstrumendi summad. Pärast laenude tagasilaekumist võiksid need summad ja praegu laekuvad intressid olla sellele fondile seemneks. Tootjad peaksid parematel aegadel maksma kindlaid sissemakseid, mille eest nad omandaksid fondi osakuid. Kriisiolukorras oleks võimalik lisaks enda panusele tekitada fondi vahenditega teatud võimendus ja mingisugune periood oleks võimalik ehk kriis kergemalt üle elada. Kindlasti oleks tootjatel võimalik neid fondi osakuid teatud aja jooksul n-ö kätte saada. Seda fondi peaksid juhtima põllumehed ise ja ka riigi esindajad. Esialgsete arvestuste kohaselt piisaks selle fondi käivitamiseks umbes 20 miljonist eurost. Kui vaadata summasid, siis need nii väga suured ei olekski. Teisalt toon välja teised võimalused, mis tähendavad koostööd riigiga ning ka ettevõtjate endi koostööd. Võib-olla kõige olulisem on siin see ühise piimatööstuse näide. See 15 miljonit eurot, mis on oluline selleks, et lõpeks ära toorpiima viimine Leetu ja Lätti, on riigi panus, aga see nõuab tegelikult väga olulist koostööd piimatootjate endi vahel, see tähendab kokkuleppeid. On tõsiasi, et kui see toorpiim tuua koju tagasi ning töödelda seda efektiivses ja tänapäevases tööstuses ning eksportida peamiselt piimatooteid, avades selleks ka turge, siis oleks tegelikult tootjate mõju piima hinnale absoluutselt erinev. Oluline on siin aga koostöö. Koostöö peaks olema selline, et tootjad suudaksid ühise tööstuse rajamises kokku leppida. Oleks suhteliselt vastuvõetamatu, kui tekiks kaks tootjate ühistut, kes võistleksid omavahel turul, ükskõik mis vahendite abil need tööstused siis ka rajatakse. Selline võimalus tekib n-ö sajandis üks kord ja seda on vaja ära kasutada. Kui seda ei kasutata, siis seda luhtumist jäädakse päris pikka aega mäletama.
Head kolleegid! Head kriisi ei tule kunagi lasta kaotsi minna ja igast kriisist õpitakse. Eesti põllumehed on väga õppimisvõimelised ja heade oskustega ettevõtjad. Nad on õppinud ja õpivad veelgi, aga kõige olulisem on tegelikult koostöö, koostöö põllumeeste endi vahel ja koostöö ka riigi ja põllumeeste vahel. Selge on see, et mitte ühtegi kriisi ei suuda mitte ükski riik mitte kunagi kinni maksta, aga et seda leevendada, selleks on vajalik just koostöö, kus arvestatakse nii põllumeeste vajadustega kui ka reaalsete majanduspoliitiliste võimalustega.

12:33 Esimees Eiki Nestor

Austatud Riigikogu, Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsioon on teinud ühe protseduurilise ettepaneku ja meil on vaja seda hääletada.
Austatud Riigikogu, panen hääletusele Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsiooni ettepaneku pikendada istungi aega kuni päevakorra ammendumiseni, kuid mitte kauem kui kella 14-ni.
Hääletustulemused
Täiskogu istungi tööaja pikendamise poolt oli 27 Riigikogu liiget, vastuolijaid ega erapooletuid ei olnud. Tööaega on pikendatud päevakorra ammendumiseni, kuid mitte kauem kui kella 14-ni.
Jätkame läbirääkimisi. Martin Helme Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsiooni nimel. Kolm minutit lisaaega.

12:35 Martin Helme

Lugupeetud spiiker! Lugupeetud minister! Head rahvasaadikud! Head ettekandjad! Kõigepealt soovin väga tänada tänaseid ettekandjaid sisukate ja huvitavate sõnavõttude eest. Ausalt öeldes pean oma silmi hõõruma ja kõrvu kontrollima, kui ma kuulan siin sõnavõtte ja vaatan hääletamistulemust, sest keegi ei sajatagi meid tänasel arutelul, nii et miskit on kuidagi teisiti.
Aga lähen oma sõnavõtu juurde. Eelnevates sõnavõttudes kaardistati riske ja arutati nende maandamise võimalusi. Omalt poolt tahan lisada veel mõne mõtte. Kõige olulisem – eriti kui pulti

tulevad poliitikud, mitte spetsialistid – on endale aru anda, mis on meie võimuses ja mis ei ole. Ilma, nagu eelnevalt inimesed on siin öelnud, me ei saa muuta. Tegelikult, kui me endale ausalt tunnistame, ei saa me muuta ka Euroopa Liidu poliitikat, ehkki selle peale, ma tean, hakkavad kõik valitsuskoalitsiooni liikmed kohe protestima. Kahtlemata ei ole meie võimuses ära hoida ka teatud ootamatuid sündmusi, nagu oli näiteks seakatk, ehkki selle tagajärgede või kulude haldamine on juba meie võimuses.
Aga mis siis on need riskid, millest me peaksime rääkima, mida on meie võimuses ära hoida või mida me saame maandada? Tahan vaielda mõne eelkõnelejaga, kes siin rääkisid Euroopa Liidu ühisturust, väites, et see tagab meile ligipääsu ühisturule. Tegelikult on praktiline elu palju kurvem, see on ühesuunaline tänav. Me teame, et lätlased ja leedulased müüvad meie turule piima ja mune, me teame, et soomlased müüvad sealiha ja muud kraami, aga meie eksport väljapoole oma lähiriike on sellel suurel Euroopa ühisturul ikkagi naeruväärselt väike. See ei ole meie tootjate võimekuse kommentaar, vaid see kommenteerib meie riigi haldussuutlikkust tagada seda, et on ühisturg ja meil on võrdsed võimalused sellele ligi pääseda. See haakub väga selgelt Euroopa ühise põllumajanduspoliitika rahastamisega. On ju selge, et kümme aastat – tegelikult kogu meie liikmesuse aja, seega siis veelgi kauem – oleme me olnud dumpingusituatsioonis. Hoolimata sellest, et Eesti tootjatele makstakse toetusraha, teame me, et nad ei ole konkurentsivõimelised, sest vanematele liikmesriikidele – aga näiteks ka nendele liikmesriikidele, kes enda eest paremini on seista osanud, näiteks Poolale – makstakse oluliselt suuremaid toetusi. See tähendab, et nendel on võimalik oma toodangut odavamalt müüa ja meie tootjad ei suuda nendega lihtsalt konkureerida.
Nii et kahjuks on Euroopa Liidu ühine põllumajanduspoliitika selline, et, jah, midagi nagu antakse, aga nagu ikka, lusikaga antud, kulbiga võetud. See on meie kõige suurem risk. Kui me vaatame tulevikku, siis Euroopa Liidu põllumajanduspoliitika on kõige suurem murekoht üldse. Me teame, et Brexiti järel, järgmisel eelarveperioodil, ei saa raha mitte kuidagi suureneda, pigem vastupidi, raha väheneb. Kas sellises olukorras tasub loota, et vahe meie ja vanade liikmesriikide toetuste vahel oluliselt väheneb? Ma ei usu seda. Kui juhtub, siis usun, aga enne ei usu. Ehk Euroopa Liidu toetusraha kas vähenemine või jäämine tasemele, kus me jätkuvalt oleme n-ö konkurentsis dumpinguga, on tegelikult järgmise paari aasta pärast meile väga tõsine risk.
Teine väga oluline risk on see, mida puudutati siin osas ettekannetes, see on odava tööjõu toomine Ukrainast. Ütleme, et koodsõna on "Ukraina", võib ka öelda, et tuuakse kusagilt kolmandatest riikidest. Aga odava tööjõu toomine Ukrainast on pikas vinnas kohutavalt kahjulik meie regionaalpoliitikale ja põllumajandustootmisele, kuna see surub alla töötasud maapiirkondades ja võtab põllumajandusettevõtetelt ära vajaduse investeerida tootlikkuse kasvu. See tähendab, et kümne aasta perspektiivis me jääme konkurentsis veelgi kaugemale maha võrreldes teiste samal turul tegutsevate riikidega. Nii et on olemas selge majanduslik kahju ja on olemas loomulikult ka regionaalne kahju, kõigele lisaks on olemas demograafiline kahju. Nii et see on meie põllumajanduse väga oluline riskikoht, mis on juba praegu olemas, ja see risk saab ainult süveneda. See on asi, mis on selgelt poliitiliste otsuste ja valikute taga.
Kolmas oluline risk, millest me korra siin ka rääkisime, aga mida ma tahan veel kord rõhutada, on see, et omand liigub välismaise kapitali kätte. Olen kindel, et varsti tuleb pulti Jürgen Ligi, kes hakkab mind selle eest nahutama, aga tegelikult on küsimus väga lihtne: kas Eesti inimesed on peremehed või sulased? Kõige kiiremini toimub see protsess just nimelt põllumajanduses, kus kriisi tagajärjeks ei ole mitte tootmismahtude vähenemine – võib-olla ajutiselt see juhtub –, vaid tagajärjeks on kodumaiste ettevõtete pankrotilaine ja nende ülevõtmine. Võib-olla ei ole alati tegemist pankrotiga, vaid ettevõtted müüakse lihtsalt häda korras maha rahvusvahelistele fondidele või suurtele, vanades liikmesriikides tegutsevatele ettevõtetele. Me võime rääkida vabast turust, mida põllumajanduses ju ei eksisteeri, me võime rääkida kapitali vabast liikumisest, aga fakt on see, et see muudab eestlased popsiks oma kodumaal. See on suundumus või trend, millega ei tohi nõustuda ning mille vastu tuleb võtta kõikvõimalikke meetmeid. Need on selles saalis kehtestatavad meetmed. Nii et kui me küsime, mida me saame teha, siis vastus on, et jah, ilma me muuta ei saa, Euroopa Liidu ühist eelarvepoliitikat me sisuliselt muuta ei saa, seakatku või mingit muud sellist asja ei saa me ka ära hoida, küll aga saame me hoolitseda selle eest, et meie tööjõuturgu ei solgita odava tööjõuga, mis on pärit kuskilt kolmandatest riikidest, ja saame seista selle eest, et meie enda ettevõtjad oleksid peremehed meie oma kodumaal. See on juba meie töö. Aitäh!

12:42 Esimees Eiki Nestor
Martin Repinski Keskerakonna fraktsiooni nimel. Kolm minutit lisaaega.

12:42 Martin Repinski
Lugupeetud eesistuja! Austatud kolleegid! See teema, millest me täna räägime, on väga tähtis mitte ainult meie, põllumeeste jaoks, vaid see on tähtis tervikuna Eesti ja Eesti rahva jaoks. Mul on tõesti hea meel, et meil olid täna suurepärased ettekanded. Suur tänu teile! Siin olid olemas nii praktilised kui ka teoreetilised pooled ja mõtted. Ma arvan, et neid kokku pannes sünnibki kuskil see tõde, mida me peame elus rakendama ja millest lähtuvalt me võime põllumajanduse viia edaspidi kasvuteele.
Vaatame, mis põllumajandus üldse on. See on väga keeruline ja huvitav valdkond. Mis olukorras see valdkond oli, kui eelmise aasta novembris tuli uus valitsus? Tõesti, võib isegi kasutada sellist sõna, ma arvan, nagu "kohutav". Selge see, et põllumajandusega käivad kaasas nii tõusuajad kui ka kriisid. Tol hetkel, kui uus valitsus võttis selle sektori arendamise enda peale, oligi kõige sügavam kriis.
Miks see valdkond on üldse tähtis? Üks põhjus on kindlasti toidu tootmine, teine on tööhõive, aga ei tasu unustada ka julgeolekuküsimust. Toidu tootmisel, põllumajandusel ja maaomandil on väga kindel ja tugev julgeolekuaspekt. Siis kui hakkasid koalitsioonilläbirääkimised, ma võin julgelt teile öelda, oli hästi palju kohtumisi. Me hästi palju arutasime neid võimalusi, kuidas toetada ja mida üldse teha selles sektoris, valdkonna esindajatega, kaasa arvatud põllumajandusorganisatsioonide esindajatega. Suures osas, võin kinnitada, on see, mis tulemuseks sai, see koalitsioonilepe, mille allkirjastasid Isamaa ja Res Publica Liit, sotsiaaldemokraadid ja Keskerakond, sündinud just tänu nendele ettepanekutele, mida me oleme korduvalt kuulnud. Me oleme ka kirju saanud. Mul on olemas isegi üks kiri, mille on ühiselt kokku pannud mitmed põllumeeste organisatsioonid ja mis tegelikult oligi koalitsioonileppe vormistamisel just maaelu ja põllumajanduse valdkonnas aluseks.
Toetused on üks suurimaid instrumente, mille abiga saab valitsus sektorit mõjutada. Miks neid toetusi üldse vaja on? Ühelt poolt vaadates on põllumajandus mingis mõttes samasugune äritegevus nagu kõik teised. Aga kui me mõtleme selle peale, et meie naabrid, teised riigid, kellega me kaupleme ühisel turul, saavad põllumehi toetada, aga kui meie ei toeta või toetame vähem, siis me kahjustame meie põllumehi ja teisi selle sektori esindajaid. Viimastel aastatel, enne seda, kui tuli uus valitsus, ei makstud *top-up*'i, kuid samal ajal näiteks Läti ja Leedu on maksnud seda peaaegu täismahus, lisaks sellele on nad maksnud ka tõuaretustoetusi. See oligi sektori üks põhiline, kui võib niimoodi öelda, etteheide endisele valitsusele, sest see kõik kahjustas konkurentsivõimet. Samamoodi oli suur probleem ja suur kriis seakasvatussektoris. Mäletan väga hästi, et kui me nendel kohtumistel rääkisime sektori esindajatega, siis nende konkreetne sõnum oli see, et seakasvatussektorile on taastumiseks vaja maksta 5 miljonit eurot aastas tõuaretustoetusi, siis on võimalik tuua sektor kiiresti samale tasemele, kus ta oli enne kriisi. Võin kinnitada, et meie fraktsiooni ja meie erakonna esindajad esindasid koalitsioonilläbirääkimistel just sellist ideed, kuid paraku on meie eelarve piiratud. Kokkulepe jäi selliseks, et me saime selleks aastaks riigieelarvesse panna ainult 2 miljonit, et seakasvatussektorile tõuaretustoetust maksta. Ütlen ausalt, et ühelt poolt on kurb, teiselt poolt naljakas lugeda süüdistusi meie vastu, umbes nagu me oleksime selle raha maksnud enda tuttavatele või oleksime nende jaoks seda taotlenud. Ma võin teile öelda, et kindlasti ei häbene me seda, et vähemalt selline summa sai välja makstud. Muidugi, see võiks olla suurem. Kui te tahate kedagi rünnata, siis te võite rünnata mind ja võite mulle öelda, et ma pean Riigikogust tagasi astuma, sest mina olen ju siin Riigikogu ees platsil koos põllumeestega protestinud eelmise valitsuse põllumajanduspoliitika vastu ning olen kogu aeg rõhutanud ja nõudnud seda, et peab maksma üleminekutoetusi täismahus, ja nüüd ma sain need toetused oma firma arvele, ütleme niimoodi. Kui niimoodi vaadata, siis selgub, et see on otsene korruptsioon ja võib-olla ma peangi Riigikogust tagasi astuma, kui käituda selle loogika järgi. Tegelikult on see tõesti naljakas. See opositsiooni või mõne sellest huvitatud isiku soov rünnata valitsuskoalitsiooni ületab mõnikord igasuguseid piire. Aga tegelikult me oleme nõus seda kannatama ja me üldse ei häbene seda, sest me näeme, mis sektoris praegu toimub. Kui me räägime põllumeestega, siis me saame aru, ja mina isiklikult näen seda ka sektori sees, et elu on tõesti väga palju paranenud. Muidugi, väga palju on veel vaja teha ja on vaja väga palju saavutada just selle sektori jaoks. Kindlasti ei piirdu me sellega, mis on tehtud. Aga väga palju on juba ka tehtud: seesama üleminekutoetus, seesama tõuaretustoetus seakasvatusele, ka järgmisel aastal on tulemas *top-up*, on tulemas mitmed meetmed näiteks ekspordi arendamiseks. Selle eest võib muidugi tänada eelkõige praegust valitsust koos Jüri Ratasega, sest see oli alati tema prioriteet, ma mäletan väga hästi.

12:50 Esimees Eiki Nestor
Suurepärane! Tänan!

12:50 Martin Repinski
Ta rääkis sellest kogu aeg ja ta rõhutas seda ka koalitsiooniläbirääkimiste ajal. Tänan teid!

12:50 Esimees Eiki Nestor
Helir-Valdor Seeder Isamaa ja Res Publica Liidu fraktsiooni nimel. Palun!

12:50 Helir-Valdor Seeder
Aitäh! Ma palun kaheksa minutit!

12:50 Esimees Eiki Nestor
Kolm minutit lisaaega.

12:50 Helir-Valdor Seeder
Austatud juhataja! Lugupeetud minister! Head kolleegid! Täna on siin räägitud põllumajandusest eelkõige läbi kriisiprisma. Mina tahan rääkida põllumajandusest veidi üldisemalt, anda terviklikuma vaate ning rääkida meie olulistest valikutest ja valukohtadest.
Kõigepealt maapoliitika. Ma ei pea silmas mitte ainult väliskapitali ja kodumaiste omanike suhet, mis on ka oluline, aga kindlasti ka maa kontsentreerumist ja väikemaaomanikke ning meie maksude ja toetuste poliitikat, mis väikemaaomanikke väga ei soosi. Aga eraldi tahan ma maapoliitikaga seoses tõsta üles teema, mida minu arvates ei ole veel üles tõstetud ja mis on fundamentaalselt tähtis teema põllumajanduses, sest maa on põllumajandustootmise põhialus. Nimelt, viljaka põllumajandusmaa kaitse. Eesti riigis olemasolevad seadused seda ei kaitse. Me teame väga hästi, et Eestis on kaitstud metsamaa, on väga täpselt reguleeritud, mis on metsamaa ja kuidas tuleb seda taastada. Meist kellelegi ei tule pähe, et me võtame metsa maha, teeme sinna juurde pika tee ja ehitame endale kodu. Aga me näeme Eestimaal ümberringi, et mitte enam sadadele, vaid tuhandetele põldudele on rajatud elamud. Need elamud, mis on ehitatud viljakatele põllumajandusmaadele, tükeldavad meie põllumajandusmaa massiive. Viljakas põllumajandusmaa, nagu me kooliajast teame, on taastumatu loodusressurss. Näiteks oli Viimsi vallas 25 aastat tagasi üle 6000 hektari põllumajandusmaad. Praegu, kui ma ei eksi, on PRIA registris alla 100 hektari Viimsi valla põllumajandusmaad. See protsess ei ole abstraktne ja meist kaugel seisev, see on väga praktiline asi. Eesti vajab, nii nagu on enamikus Euroopa Liidu liikmesriikides, viljaka põllumajandusmaa kaitset seaduse tasemel. See ei tähenda, et peame lukustama igasuguse arengu ja hoonestamise, eriti tiheasustuspiirkondades, aga see probleem vajab seaduslikku regulatsiooni.
Teine oluline teema on kindlasti tasakaal Eesti põllumajanduses, tasakaal mitmekesisuse ja spetsialiseerumise vahel. Mitmekesisus tähendab teatud mõttes elujõulisust ka kriiside korral, sest kui ühes sektoris on kriis, siis teine sektor veab välja, aga teiselt poolt on oluline spetsialiseerumine, kus me saame toetuda oma tugevatele külgedele. Eesti peab ära kasutama oma eelist, mis tal on rohttaimede kasvatamisel, nende väärtustamisel piima- ja lihasektoris. On oluline, kui palju me sellele keskendume, sellele eelisele panustame ja kontsentreerime sellele oma tootmise ja jõu ning kui mitmekesine on põllumajanduslik tootmine ja kuidas me seda poliitikaga suuname. Samuti tuleb mõelda sellele, kuidas leida optimaalset tasakaalu efektiivse tööstusliku suurtootmise ja taludele toetuva peretootmise vahel. Intensiivne tootmine, mahe- ja ökoloogiline tootmine, tootmise kontsentreerumine või hajaasustatud tootmine – need on need valikud. See, millised võimalused on meil protsessi suunata, on kindlasti üks väga oluline küsimus Eesti põllumajanduspoliitika kujundamisel.
Kolmandaks, lisandväärtuse loomine, ühistegevus ja eksport – need on kõik omavahel seotud. Eesti on väike riik, meie tootmismahud on maailmaturu jaoks tegelikult kaduvväikesed. Kui me tahame edukalt maailmaturule minna, siis me peame tegema koostööd, me peame kasutama ühistegevust tunduvalt enam, kui seni. Sellest on väga palju räägitud. See puudutab sisendite ostmist, välisturgudele pääsemist, ka tootmise kvaliteeti. See puudutab seda küsimust, et jätame töö, maksud ja lisandväärtuse Eestisse. Meil on hea näide põllumajandustootjate koostöö ja ühistegevuse kohta KEVILI kaudu, aga ka selle töö tegelikult lõpeb liiga vara, sest kui teraviljakasvatajate ühistu tegevuse lõpptulemus on laev, mis

lähetatakse üle mere või üle ookeani, siis see ei ole siiski see lõpptulemus, mida me võiksime endale eesmärgiks seada. Me võiksime vilja väärtustada tunduvalt enam siin, mitte seda toormena välja viia. Sama puudutab toorpiima ja mitmeid teisi valdkondi. Nii et ühistegevus, mille eesmärk on jõudmine ka eksporditurgudele, on kindlasti oluline teema Eesti põllumajanduspoliitika kujundamisel.
Edasi, põllumajandusharidus ja põllumajandusteadus ehk need inimesed, kellele põllumajandus toetub. Nende osakaal on väga väike, aga põllumajandustootmine on väga spetsiifiline ning järjest rohkem teadmisi ja teaduslikku lähenemist nõudev valdkond. Sordiaretus, tõuaretus, GMO-d, loomade kloonimine – see kõik on tegelikult ka, ütleksin, üks osa arstiteadusest. Me teame väga hästi, et mitmeid asju, mis on jõudnud arstiteadusesse ja mida kasutatakse inimeste ravimiseks, on eelnevalt katsetatud loomade peal, ja mitte ainult katsete korras, vaid ka reaalses elus. Nii et needsamad asjad – tõuaretus, GMO-d, kloonimine – on vajalikud laiemalt, mitte ainult põllumajandusele ja põllumajandusteadusele. Tegelikult on põllumajandusteadus selgelt üks osa rahvusteadustest, sest kliima, geograafiline asend, mullastik ning konkreetsed teadmised ja töökogemus, mis siin kontsentreeritult kokkuvõetuna koos on, on unikaalsed, selline kooslus on ainult selles piirkonnas. Me ei saa siin kasvatada edukalt neid sorte, mis on aretatud kuskilt lõunas või teises kliimavööndis. Me ei saa edukalt kasvatada neid loomatõuge, mis on aretatud teistes piirkondades. Selles mõttes on põllumajandusteadus geograafiliselt lokaalne ja, ma ütleksin, üks osa rahvusteadustest. See on ääretult oluline teema.
Ühisest põllumajanduspoliitikast on siin täna räägitud, aga paar märksõna ma siiski tahan öelda. See, kuivõrd me suudame oma eripära ja huve ühises põllumajanduspoliitikas realiseerida, on väga oluline teema ja jääb selleks lähemateks aastateks. Vaatamata sellele, et tegemist on väga bürokraatliku süsteemiga, mis annab tööd väga paljudele põllumajanduspoliitikutele, diplomaatidele ja ametnikele, pean siiski ütlema, et ühisest eelarvest rahastatav ühine põllumajanduspoliitika on tunduvalt parem kui 28 erinevat põllumajanduspoliitikat Euroopa Liidus, kus rikkamatel riikidel on võimalik oma põllumajandustootjatele rohkem toetusi maksta ja sellega ebavõrdset konkurentsi suurendada. Nii et siin me peame olema kindlasti aktiivsed ja oma huve esindama.
Viimane märksõna on põllumajanduse maine, tähelepanu, mis osutatakse põllumajandusele ja maaelule laiemalt. See on hästi oluline. Põllumajandus oma olemuselt on teadmisi nõudev, huvitav, innovaatiline ja tänapäevast tehnoloogiat kasutav valdkond. See arusaam, et tegemist on mingi musta, aegunud ja iganenud valdkonnaga, ei vasta kindlasti tegelikkusele. Ma arvan, et kogu sektori huvides on, kui me seda positiivset mainet arendame. Aitäh!

12:58 Esimees Eiki Nestor
Jürgen Ligi, palun!

12:59 Jürgen Ligi
Austatud juhataja! Austatud kolleegid! Ega sellest tänasest arutelust eriti suur osa pealkirjale ei vastanud. See pealkiri on "Kuidas tulla toime kriisidega põllumajanduses?". Tegelikult oleks piisanud professori ettekandest ja mõnest selleteemalisest kommentaarist, aga räägiti kõigest muust. Mina tahaksin, et meie debatid oleksid akadeemiliselt sisukamad. Akadeemiliselt sekkun ma nendesse teemadesse, kus on kokkupuutepunkte minu erialadega, need on loodus ja majandus. Nende hulka, jah, põllumajandus päris otseselt ei kuulu, sellepärast ei võta ma enamikul teemadel siin sõna.
Ma ütlen kriiside kohta ainult seda, et jäi mainimata asi nimega psühholoogiline kriis. See tundub ikkagi olevat permanentne ja see võib laastada põllumajandust rohkem kui halb ilm. Me kuuleme avaldusi, kuidas tuleb meeletult endasse sulguda ja kuidas Eesti ei suuda eksportida – need kaks asja samal ajal. Ühelt poolt, et Eesti ei ekspordi midagi, teiselt poolt, et sulgeme ennast teiste eest, ärme midagi ega kedagi juurde lase. See on psühholoogiline probleem. "Ärme lase siia välismaiseid omanikke!" Kas tõesti on välismaised omanikud olnud mingisugune lämmatav mass või on nad viinud põllumajanduse kvaliteeti kuidagi alla? Mina väidan, et pigem on nad toonud head vaheldust ja täitnud neid lünki, mis meil paraku põllumajandusega tegelemise võimekuses on olnud. Loomulikult, ka hulle erandeid on. Veel tahaks mainida akadeemilises mõttes seda väidet, et meie toiduained oleksid kallimad, kui ei oleks toetusi. Oleksin tahtnud sellest natukene rohkem kuulda, sest pole kindel, et see nii on. Toetuste kõrval on ju tuhat muud protektsionistlikku meedet, mis annavad ühele maailmaservale väga suure eelise ja võtavad teistelt maailmaservadelt võimalusi ära. Kas see ikka päris kindel on? Ja kui rääkida sisendite hindadest, siis need hinnad jooksevad taevasse ju – see on lihtsalt minu akadeemiline väide, mitte põllumajanduspoliitiline avaldus – just nimelt subsiidiumide toel. Põllumajanduses on ülikallid masinad,

mida kasutatakse väga lühikest aega, ja ülikallid on nad suuresti ikkagi sinna pumbatud raha pärast. Pärast öeldakse, et sisendid kallinevad. See on natuke vastuoluline väide, peale selle, et me kaitseme ennast piirkondade eest, kes oleksid põllumajandustootmises küllalt võimekad. Aga ma ei tea, mis on lõplik vastus. Ikkagi on ju populaarne vana klišee, et me hoiame niimoodi hindu all. Mina mõtlen pigem sellele, mis saaks maastikest, kui need toetused järsku lõppeksid. Ma kardan, et toiduainete hindadega midagi väga hullu ei juhtu, vähemalt on sellel teemal erinevaid arvamusi.
Üks koht ajas mind spetsiaalselt siia pulti. Ma loodan, et minu järel kõnelev Mart Helme siiski parandab oma vastust. Saalist kostus Kremli küsimus, miks me ei kaota Venemaa vastu kehtestatud sanktsioone. Mart, selle asemel, et sellist väidet tõrjuda, hakkas kiruma Eesti Vabariiki ja tema vasalliloomust. Ausalt öeldes, kui ma oleksin väga pahatahtlik, siis ma ütleks, et vaata, kuidas vastandid ikka kogu aeg Kremlis kokku saavad. Tegelikult …
Palun lisaaega!

13:03 Esimees Eiki Nestor
Kolm minutit lisaaega.

13:03 Jürgen Ligi
… ei pea me igat asja ju maha müüma. Selle vasalliloomuse puhul tõi ta näite tolliteemal. Tolliteemal võib väita ka täpselt vastupidist: see, mis meil jäi paar aastat enne Euroopa Liitu tegemata, võis olla meile väga suur kergendus Euroopa turule pääsemisel. Igatahes ei näita ükski tõsine number, et Eesti põllumajandus oleks olnud kuidagi konkurentsivõimetum kui Läti ja Leedu oma, kuigi need on ometi lõunapoolsemad maad ja vaba tööjõudu oli ka rohkem, kuigi tööjõud on otseselt probleem.
Nendele asjadele ma tahtsin reageerida ja öelda, et rohkem positiivset meelt, muidu meil maal töötajaid enam ei ole. Muidugi, Martin Repinskile oleksin tahtnud öelda, et see ei ole okei, kui sa tuled ja räägid siin, et see on naljakas, kui keegi ütleb, et me ei tohi varastada. On ikka väga selge küll, et bussiliikluses, minu poolest koolivõrgus või ka põllumajanduses jagatakse raha väga selgelt omadele, diskrimineerivalt. See ei ole okei ja selle üle ei tasu naerda. Aitäh!

13:05 Esimees Eiki Nestor
Mart Helme, palun!

13:05 Mart Helme
Lugupeetud eesistuja! Head kolleegid! Ma tahtsin teema lõpetuseks pulti tulla, kuna meie fraktsioon selle diskussiooni ja selle olulise tähtsusega riikliku küsimuse arutelu siin algatas. Ma olen meeldivalt üllatunud, et vastukaja siin saalis oli hea, osalemine arutelul aktiivne, küsimused asjalikud ja ärapanemist ausalt öeldes peaaegu ei olnud.
Nüüd, Jürgen, sinu mõne tähelepaneku kohta, eelkõige nende kohta, mis puudutasid minu persooni. Ma pean ütlema, et sa said natuke valesti aru. Ma ei kutsunud üles Venemaa vastu kehtestatud sanktsioone tühistama. See, et Venemaa põllumajandus on teinud viimastel aastatel läbi väga tubli arengu, on objektiivne paratamatus, sinna me midagi teha ei saa. Meeldib see meile või ei meeldi, nii see on. Sanktsioonid, nagu ma ka ütlesin, on väga selgelt kahjustanud Venemaa rahandust, ja on väga selgelt kahjustanud Venemaa teatud ekspordisektoreid, nii et sanktsioonid toimivad ja nad on kahtlemata sundinud Venemaad tunduvalt vaoshoitumale poliitikale, kui see muidu oleks tõenäoliselt olnud. Nii et nendes küsimustes, ma arvan, me oleme üsna sarnastel positsioonidel, meil ei ole siin üldse mõtet vaielda.
Aga teema on tõepoolest väga lai ja seda on võimalik käsitleda akadeemilisest vaatepunktist, nagu täna osaliselt tehti, praktilisest vaatepunktist, nagu samuti osaliselt täna tehti, ja ka, ütleme, riiklik-administratiivsest ehk seadusandlikust vaatepunktist, mis täna praktiliselt kõne all ei olnud. Need on asjad, mis tuleks tegelikult kõik kokku sõlmida. Ega ühe aruteluga ei ole võimalik otseselt mingisugust ajalugu teha. Aga ma arvan, et ega see külgi mööda maha ka ei jookse. Mul on ainult hea meel, kui ka mõni teine fraktsioon kas sama teemaga siia saali tuleb, et olulise tähtsusega riiklikku küsimust arutada, või leiab mõne muu lähenemisnurga. Kahtlemata, näiteks väga lai probleemi- ja teemaring – ma sain ühe väikese küsimuse ainult sel teemal esitada – on meie põllumajandussaadused ja nende eksport. Ma mäletan, et omal ajal, kui ma töötasin Moskvas saatkonnas, püüdsin ma leida kontakte, et Eesti põllumajandussaadusi Moskva turule tuua. Moskva turg oli juba sellal 15–16 miljonit inimest. See oleks

kahtlemata olnud väga ahvatlev. Aga kui minult küsiti, missugused on teie hapukoorekogused, kartulikogused, porgandikogused, ning ma võtsin ühendust meie asutustega ja mulle öeldi – ma peast täpselt ei mäleta –, kui suuri koguseid me oleksime võimelised tarnima Moskvasse näiteks kuu aja jooksul, siis mulle vastati, et vabandust, aga see on ühe linnarajooni paari nädala kogus, kuid vaja on pidevat tarnimisgarantiid. Seetõttu ajasid nad asju edasi hollandlaste ja taanlastega. See on jällegi selline keeruline küsimus. Ühest küljest ei jätku meil piisavalt toodangut, teisest küljest ei saa me ka rohkem tootma hakata, kui meil seda toodangut kuskile panna ei ole. Nokk kinni, saba lahti. Kiiret lahendust kindlasti ei ole. Me ei räägi ainult Vene turust, me räägime ka Ameerika Ühendriikide turust, Hiina turust ja India turust. Turge on maailmas väga-väga palju. Nagu öeldud, kiiret lahendust nendele küsimustele ei ole, aga see on kindlasti eluliselt tähtis valdkond, kuidas müüa ja raha teenida ning toota nii palju, et saaks võimalikult palju raha teenida. Täna me sellele teemale siin praktiliselt tähelepanu juhtida ei saanud, aga mul on ainult hea meel, kui keegi tuleb selle teemaga siia ning spetsialistid tulevad ja lahkavad neid probleeme sügavuti.
Ma ei pea pikalt kedagi kinni, kõik on juba väsinud ja komisjonide istungid seisavad ees. Aitäh kõigile! Läheme edasi niisama üksmeelselt nagu täna.

13:10 Esimees Eiki Nestor
Jürgen Ligil on õigus vastulause esitada. Palun!

13:10 Jürgen Ligi
Aitäh! Ma pean kinnitama, et ma ei süüdistanud Marti Kremli sanktsioonide kritiseerimises. Ma lihtsalt heitsin talle ette, et ta ei vastanud sellele küsimusele, mis otse Kremlist tuli. Ma tahaks talle Venemaa teemal öelda, et väga vale, just nimelt akadeemilises mõõtmes, on samastada Venemaa ja Eesti võimalusi protektsionismis. Suur turg võibki olukorda teinekord enda kasuks käänata. Ma ei usu, et Venemaa seda suudab, aga kui Venemaa põllumajandusel läheb hästi, siis selle ainus põhjus on väga suur siseturg ja väga suur pakkumise puudujääk, mitte see, et sanktsioonid oleksid põllumajanduses Venemaale kasulikud. Nad suudaksid targemini käitudes ka põllumajandusele rohkem kasu tuua. Aitäh!

13:11 Esimees Eiki Nestor
Selle päevakorrapunkti arutelul on soovinud oma sõnaõigust kasutada ka põllumajandusminister Tarmo Tamm. Palun, põllumajandusminister! Maaeluminister, vabandust! Jumal hoidku! Vaat mis tähendab, kui nii kaua oled siin olnud.

13:11 Maaeluminister Tarmo Tamm
Hea Riigikogu esimees! Head Riigikogu liikmed! Head külalisettekandjad, kes tegid väga sisukad ettekanded! Ma kõigepealt pean vabandust paluma, neljapäeval on Vabariigi Valitsuse istung ja kahjuks ei saanud ma ettekannete ajal siin kohal olla, aga ma kindlasti loen stenogrammi läbi. Ma tean juba niigi, et oli hästi sisukas arutelu, nagu ütles ka Mart Helme EKRE fraktsiooni nimel. Ma tänan EKRE fraktsiooni, kes selle teema Riigikogu päevakorda tõi.
Mulle meeldib, et järjest rohkem räägitakse Riigikogus põllumajandusest, räägitakse põllumajandusest kui meie tulevikuvõimalusest ja väga suurest võimalusest. Eestil on põllumajanduses väga suur potentsiaal. Ma arvan, et me järjest rohkem saame sellest aru ja järjest rohkem seda ka ära kasutame. Maailmas on paarikümne aasta pärast 9 miljardit inimest ja need vajavad järjest rohkem toitu, toiduvajadus kasvab 70% ning selleks, et toitu kasvatada, on ka vett vaja. Meil on need tingimused kõik täidetud. Kui me paneme siia juurde teaduse ja meie traditsioonid, siis näeme, et see on meie tohutu võimalus. Ma ütlen veel kord, et see on meie tohutu võimalus.
Aga tänane teema olid kriisid. Kriisid on väga aktuaalsed ka Euroopa Liidus. Ilmastiku tõttu ei tekkinud probleeme ainult Eestis. Sellel kevadel külmusid Itaalias ja Prantsusmaal ära viinamarjaistandused, Euroopa Liidu Nõukogus oli keset suve arutelu, kuidas aidata Portugali, Hispaania, Itaalia ja Malta põllumeestel põuast tekitatud kahjusid vähendada. Nagu te teate, me oleme pöördunud Euroopa Komisjoni poole, et toetataks Eesti, Läti ja Leedu teraviljakasvatajaid sademete erakordselt suure hulga tõttu tekkinud probleemide lahendamisel. Mina loodan komisjonilt positiivset vastust.
Euroopa Liidu eesistujana on Eesti pööranud väga palju tähelepanu kriisidele. Kui Tallinnas oli Euroopa Liidu põllumajandusministrite mitteametlik kohtumine, siis selle põhiteema oligi kriisid, nendest jagusaamine ja nendega hakkama saamine. Nädal tagasi tuli Euroopa Komisjon välja uue teatisega ÜPP

2020+. Ma võin küll kinnitada, et Eesti põllumehe huvid selles teatises kajastuvad, olgu siis kõne all otsetoetuste võrdsustamine, riskijuhtimine või põllumajanduspoliitika lihtsustamine. Ma võin öelda, et meie eesistumise ajal võeti vastu ka Omnibus-määrus, mis hakkab kehtima juba 2018. aasta 1. jaanuarist ja toob põllumehele, ma arvan, väga palju rõõmu, sest osaliselt läheb põllumajanduse juhtimine lihtsamaks ja noortele talunikele on lubatud oluliselt rohkem toetusi maksta. Üks väga positiivne asi on ka see, et liikmesriikidele antakse suuremad õigused ise seda poliitikat kujundada, sest liikmesriigid on väga erinevad.
Muidugi, meie võimalus on eksport. Praegu me müüme välja 36% toorainest. Siin on palju räägitud toorpiimast, aga me müüme ka teisi tooteid. 36%! Iga päev läheb 600 tonni toorpiima Lätti ja Leetu. Kui me selle Eestis ära väärindaksime, saaksid oluliselt rikkamaks riik, ettevõtjad ja ka riigieelarve, aga praegu me kingime selle raha naabritele. Esimesed sammud on selles suunas astutud, on selgunud võitja, kes peaks hakkama suurtootmist rajama. Aga ma möönan, et probleemid on endiselt majas sellega, kuidas leida põllumeeste seas konsensust. Selle projekti positiivne tulemus on käes siis, kui põllumehed lõpuks omavahel kokku lepivad, aga seda lõplikku kokkulepet minu teada täna ei ole. Kindlasti on üks riigi ja valitsuse ülesandeid kindlustada oma põllumeestele võrdsemad konkurentsitingimused. Nagu ma ütlesin, ilmselt saab meie põllumees ÜPP 2020+ abil paremad konkurentsitingimused …
Ma palun kolm minutit juurde!

13:15 Esimees Eiki Nestor
Kolm minutit lisaaega.

13:16 Maaeluminister Tarmo Tamm
… kas või ühtse pindalatoetuse kaudu. Aga siin on väga suur roll ja osa ka riigil. Aastail 2014–2016 vähenes lüpsilehmade arv üle 12 000 ja samal ajal vähenes sigade arv üle 100 000, aga valitsus ei maksnud üleminekutoetust ehk *top-up*'i, mida oli võimalik maksta 70 miljonit eurot. Ma küsin, milline võimalus meie põllumeestel üldse oli ellu jääda. See, et nad ellu jäid, on ime, sest naabrid kasutasid seda toetuse maksmise võimalust. See ongi riigi peamine ülesanne – kindlustada oma tootjale võrdsed konkurentsitingimused. Ma võin öelda, et sellel aastal on kõik need langused peatunud, piimakarjakasvatus on tõusule läinud, ehitatakse uusi farme, ka seakasvatussektor on läinud väiksele tõusule. Ma loodan, et valitsuse makstavad maksimaalsed võimalikud toetused aitavad ka nendele sektoritele kaasa.
Me peame kindlasti tegema tarku valikuid. Me peame tegema seda, mida turg nõuab ja mida võimaldavad meie klimaatilised tingimused. Ei peaks võib-olla nostalgitsema ja tegema ainult seda, mida me oleme traditsiooniliselt alati teinud. Tuleb vaadata, mida turg nõuab ja kus me saame olla hästi edukad. Siseturul ei jätku meil sealiha, ei jätku lambaliha, ei jätku linnuliha ega köögivilja. See on see meie võimalus jätta raha riiki ja pakkuda uusi töökohti. Meil on endiselt väga suured võimalused suurendada piimatootmist ja seda piima väärindada. Lihaveisekasvatus on ka meie üks suuri võimalusi, sest meil on väga palju rohumaad, 110 000 hektarit, aga me lihtsalt niidame heina maha ja jätamegi sinna. Seda ei tohiks endale kuidagi lubada.
Eksporditurgudel on ka toimunud positiivsed sammud. Nagu me teame, Euroopa Liidu ja Jaapani vahel sõlmiti vabakaubandusleping. Seda lepingut valmistati ette umbes kümme aastat. Igatahes volinik Hogan on öelnud, et see on Euroopa põllumehele hästi kasulik leping. Me pääseme nüüd järjest rohkem Jaapani turule ja see on meie võimalus. Samal ajal oleme teinud väga head koostööd Hiina suursaadikuga, kes kahjuks nüüd küll Eestist ära läheb, ta käis eile hüvastijätuvisiidil, või oli see üleeile. Ka Eesti parlamenti külastas Hiina parlamendi delegatsioon, järgmisel aastal on lubanud Hiina põllumajandusminister Eestit külastada, temaga kohtusin ma sellel aastal Sloveenias. Nii et lisaks nendele lähiturgudele, mis meil on olemas, Läti, Leedu ja Soome, me peame vaatama ka kaugemale. Neid suurtootmisi selle eesmärgiga rajataksegi, et olla ekspordis hästi tugev. Ma ütlen veel, et rahalised võimalused on olemas ka täiendava suurtööstuse rajamiseks, 5,5 miljonit eurot ootab veel head projekti, head ideed ja ettepanekut, et rajada midagi sellist, mille abil me oleksime eksporditurul konkurentsivõimelised. Tänaseks päevaks ei ole ühtegi head pakkumist tulnud. Nii et …

13:19 Esimees Eiki Nestor
Aitäh, härra minister!

13:19 Maaeluminister Tarmo Tamm
Aitäh, lugupeetud Riigikogu esimees! Tänan teid kõiki selle teema päevakorda võtmise eest!

13:19 Esimees Eiki Nestor
Austatud Riigikogu, austatud külalised, aitäh teile osaluse eest! Riigikogu täiskogu istung on lõppenud.

Istungi lõpp kell 13.19.